

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Ivana Gabařová

**Srovnání úspěšnosti dětských domovů a
výchovných ústavů v přípravě jedince na
život mimo ústav**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Ivana Gabal'ová**

Vedoucí práce: **MUDr. Petr Háva, CSc.**

Datum obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

GABALOVÁ, Ivana. *Srovnání úspěšnosti dětských domovů a výchovných ústavů v přípravě jedince na život mimo ústav*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2012. 60 s. Vedoucí diplomové práce MUDr. Petr Háva, CSc.

Anotace

Bakalářská práce „Srovnání úspěšnosti dětských domovů a výchovných ústavů v přípravě jedince na život mimo ústav“ pojednává o situaci raně dospělých bývalých svěřenců dětských domovů a výchovných ústavů po odchodu z ústavu, specifických potřebách těchto lidí během jejich pobytu v ústavu a o roli ústavů v jejich přípravě na samostatný život. Autor v ní zjišťuje a porovnává úroveň připravenosti svěřenců obou typů ústavu čelit samostatnému životu a jejich úspěšnost v začlenění do společnosti. Teoretickým východiskem je teorie socializace, během níž dochází k přenášení a vštěpování norem a hodnot a vytváření osobnosti jedince. Její narušení nevhodným prostředím, ať už v patologické rodině před umístěním dítěte do ústavní péče, nebo nepřírozeným ústavním prostředím, může na jedinci zanechat nezvratné následky, ohrožující jeho začlenění do společnosti. Součástí práce je kvalitativní výzkum zahrnující rozhovory s pracovníky dětských domovů a výchovných ústavů, jehož smyslem je nahlédnout do procesu přípravy svěřenců na samostatný život a zprostředkované zjištění jejich počínání po odchodu z ústavní péče.

Annotation

The bachelor thesis „Comparing the Success of Children’s Homes and Detention Centres at Preparing Individuals for Life Outside an Institution“, deals with the situation of young adults, former clients of children’s homes and detention centres, after their departure from the institution, the specific needs of these people during their stay at the institution and the role of institutions in their preparation for independent life. The author investigates and compares the level of preparedness of clients of both types of institution to face independent life and their success at integrating into society. The theoretical foundation of the paper is the theory of socialisation, during which the

process of inheriting and disseminating norms and values occurs, as well as the formation of an individual personality. The disruption of this process by unsuitable environment, whether within the children's pathological families before their institutional placement, or by unnatural environment of an institution, individuals may be afflicted with irreversible consequences, threatening their integration into society. Part of the thesis is a qualitative research including interviews with staff of children's homes and detention centres, whose objective is insight into the process of preparation of wards for independent life and vicarious detection of the wards' circumstances after leaving institutional care.

Klíčová slova

Ústavní výchova, dětský domov, výchovný ústav, sociální adaptabilita, sociální kompetence, socializace

Keywords

Institutional care, children's home, detention centre, social adaptability, social competence, socialization

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 3.1.2012

Ivana Gabařová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala MUDr. Petru Hávovi Csc., za odborné vedení práce, podnětné poznámky a vřelý přístup. Dále pracovníkům zařízení ústavní péče, kteří projevili ochotu zúčastnit se rozhovorů a poskytli mi cenné informace.

OBSAH

OBSAH	3
I ÚVOD	5
II HODNOTOVÁ VÝCHODISKA	6
III TEORETICKÁ ČÁST	8
1. POJMOVÝ APARÁT	8
1.1 KLASIFIKACE SOUDNÍHO OPATŘENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	8
1.1.1 Nařízená ústavní výchova	8
1.1.2 Ochranná výchova	9
1.2 KLASIFIKACE ÚSTAVŮ PRO DĚTI	10
1.2.1 Dětský domov	10
1.2.2 Výchovný ústav	10
1.2.3 Domov na půli cesty	11
1.3 SOCIÁLNÍ KOMPETENCE	12
2. SOCIALIZACE	13
2.1 VLIV PROSTŘEDÍ NA VÝVOJ JEDINCE	14
2.1.1 Vliv patologické rodiny na vývoj jedince	14
2.1.2 Vliv instituce na vývoj jedince	15
2.2 STIGMA SPOJENÉ S INSTITUCIONÁLNÍ PÉČÍ	15
3. ORGANIZAČNÍ ROZDÍLY MEZI DĚTSKÝMI DOMOVY A VÝCHOVNÝMI ÚSTAVY	17
3.1 POČET PRACOVNÍKŮ	17
3.2 KVALIFIKACE PRACOVNÍKŮ ÚSTAVŮ	18
3.3 PRAKTIKY VE VÝCHOVNÝCH ÚSTAVECH	19
4. PROGRAMY PŘIPRAVUJÍCÍ MLÁDEŽ NA ŽIVOT PO ODCHODU Z ÚSTAVU	20
4.1 PROGRAMY V DĚTSKÝCH DOMOVECH	20
4.1.1 Krok do života	20
4.1.2 Dejme šanci dětem	21
4.1.3 Život na nečisto	21
4.1.4 Hodnocení programů připravujících mládež v DD na odchod z ústavu	21
4.2 PROGRAMY VE VÝCHOVNÝCH ÚSTAVECH	22
5 DOPADY INSTITUCIONÁLNÍ VÝCHOVY NA ZDRAVÝ ROZVOJ JEDINCE A JEHO ÚSPĚŠNÉ ZAČLENĚNÍ DO SPOLEČNOSTI PO ODCHODU Z ÚSTAVU DLE V MINULOSTI REALIZOVANÝCH VÝZKUMŮ	24
5.1 VZDĚLÁNÍ	24
5.2 TRESTNÁ ČINNOST	24
5.3 VZTAHY	25
5.4 SEBEHODNOCENÍ	25
III VÝZKUMNÁ ČÁST	26
6. EMPIRICKÁ ČÁST	26
6.1 FORMULACE VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU	26

6.2	VÝZKUMNÝ CÍL	27
6.3	VÝZKUMNÉ OTÁZKY	27
6.4	METODOLOGIE EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ - PŮVODNÍ PLÁN	28
6.4.1	<i>Metoda</i>	28
6.4.2	<i>Způsob zpracování dat</i>	29
6.4.3	<i>Proměnné</i>	29
6.5	PŘEKÁŽKY PŘI SHÁNĚNÍ RESPONDENTŮ	29
6.6	REALIZOVANÝ VÝZKUM	30
6.6.1	<i>Metoda</i>	30
6.6.2	<i>Charakteristika vzorku</i>	31
6.7	ANALÝZA VÝSLEDKŮ EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ - INTERPRETACE ROZHOVORŮ	31
6.7.1	<i>Stav dětí v době příchodu do ústavu</i>	32
6.7.2	<i>Způsob práce s dětmi</i>	33
6.7.2.1	<i>Vedení k zodpovědnosti a poslušnosti</i>	33
6.7.2.2	<i>Příprava na samostatný život</i>	34
6.7.3	<i>Možnosti vzdělání</i>	35
6.7.4	<i>Kulturní rozvoj</i>	36
6.7.5	<i>Sociální dovednosti při odchodu z ústavu</i>	37
6.7.6	<i>Praktické dovednosti při odchodu z ústavu</i>	38
6.7.7	<i>Hodnotová orientace</i>	39
6.7.8	<i>Uplatnění</i>	39
6.7.9	<i>Překážky a nedostatky v práci ústavů</i>	41
6.7.10	<i>Způsob získávání zpětné vazby a hodnocení práce ústavu</i>	42
6.8	VALIDITA A RELIABILITA	42
6.9	ZÁVĚR EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ.....	43
IV	ZÁVĚR	45
	POUŽITÁ LITERATURA	46
	SEZNAM PŘÍLOH	51
	PŘÍLOHY	52

I ÚVOD

Kolik z nás, kteří jsme vyrůstali v rodině, kterým bylo poskytnuto sociální, finanční a psychologické zázemí, kteří jsme měli možnost nahlédnout do běžného každodenního fungování dospělých lidí (rodičů) a jejich řešení problémů, je při dosažení plnoletosti schopných si najít vlastní bydlení, práci, zajistit veškeré úřední náležitosti a samostatně se o sebe starat bez jakékoli podpory okolí? Bud'me k sobě upřímní, málokdo je v tak nízkém věku na to vyzrálý i v případě, že měl během dospívání příznivé podmínky výchovy. Jak to tedy můžeme očekávat od někoho, kdo vyrůstal v ústavu, tedy nepřírodném prostředí neodpovídajícím skutečnému životu, kdo pochází často z rodiny, které byl odebrán z důvodu její neschopnosti nebo nezájmu se o něj starat, nebo trpí psychologickými problémy sociality, kdo v mnohých případech nemá v okolí nikoho, kdo by mu mohl sloužit jako vzor úspěšného modelu, nebo kdo by mu poskytl potřebnou podporu?

Je všeobecně známo, že ústav není nejvhodnější prostředí pro zdravou socializaci jedince. V izolaci před společností a prostředím běžného života, od rodiny, v přednastaveném režimu a s minimem samostatnosti si člověk těžko vyvine návyky nezbytné pro fungování ve společnosti. Avšak v případech, kdy dítě či mladistvý pochází z patologické rodiny, která není schopna, či nemá zájem, mu poskytnout vhodné zázemí k zdravému vývoji, je nařízená ústavní či ochranná výchova pořád lepší variantou. Nicméně aby ochranný prvek této výchovy měl smysl, musí být navržena tak, aby nedostatky v rodinném prostředí kompenzoval a poskytl jim co nejlepší možnosti do dospělého života. Péče dětských domovů a výchovných ústavů je určena různým účelům za různých podmínek, avšak cíl by měl být stejný – chovancům poskytnout vzdělávací možnosti, zdravé prostředí a připravit je na dospělý život po stránce jak osobní, tak kariérní. Ve své bakalářské práci budu zkoumat, v čem se přístup k chovancům v tomto ohledu v dětských domovech a výchovných ústavech liší, proč tomu tak je a která ze skupin má pozitivnější výsledky, ač to samozřejmě je následkem mnohem více faktorů, než je jejich ústavní výchova, včetně osobních predispozic a stigmatu s jejich pobytem v ústavu spojeného.

II HODNOTOVÁ VÝCHODISKA

Hodnotový rámec, na němž se moje práce zakládá, jsou především dětská práva popsaná v Úmluvě o právech dítěte a zákonech č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, č. 94/1963 Sb., o rodině a zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních. Tyto zákony vymezují práva a povinnosti při péči o nezletilé dítě (č. 94/1963), povinnostem školních zařízení při výchově nezletilého dítěte (č. 109/2002) a o právech dítěte (č. 359/1999) z nichž za nejdůležitější považuji právo dítěte „na příznivý vývoj a řádnou výchovu“ vycházející z prvního bodu § 1 zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí a povinnost státu činit „všechna nezbytná opatření k podpoře tělesného i duševního zotavení a sociální reintegrace dítěte, které je obětí jakékoli formy zanedbání“, či zneužívání nebo nelidského či ponižujícího chování, vyplývající z Čl. 39 Úmluvy o právech dítěte. Dále dle bodu 3 § 1b zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů: „Cílem ústavní výchovy a ochranné výchovy je zajistit pro dítě podmínky nezbytné pro jeho zdravý tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj, tak, aby bylo plně připraveno žít ve společnosti vlastním životem a bylo vychováno v duchu míru, důstojnosti, snášenlivosti, svobody, rovnosti a solidarity, úcty a sebeúcty¹“.

Protože jsou děti umístěné v zařízeních náhradní ústavní výchovy ohroženy deprivací od řádné výchovy ve svém rodinném prostředí a ústavní výchovou znevýhodněny při získávání potřebných společenských dovedností pro úspěšné fungování ve společnosti, snaha zmapovat práci ústavů v oblasti jejich přípravy na samostatný život zrcadlí potřebu jak těchto jedinců, tak společnosti na dodržování těchto práv dětí.

Vycházím při tom z předpokladu, že sociálním problémem je znevýhodnění dětí vyrůstajících v ústavech oproti dětem vyrůstajících v rodinách a jejich nedostatečná příprava na život po odchodě z ústavní péče, často ústící v jejich závislost na další instituce, jako jsou například domovy na půli cesty nebo úřady práce a ve zvýšenou

¹ Charta Organizace spojených národů

kriminalitu mezi těmito jedinci². Na osobní úrovni problém spočívá v jejich znevýhodnění jak společenském, tak v rámci jejich uplatnění. Zároveň se jedná o problém společenský, protože jedinci závislí na pomoci institucí, umístění ve věznicích či pobírající sociální dávky jsou přítěží pro stát a pro společnost.

Žádoucí stav společnosti, kterého se snažíme dosáhnout, je poskytování adekvátní péče dětem vyrůstajícím v ústavech a poskytnutí rovných šancí těmto dětem na úspěšný život po odchodu z ústavní péče, na nalezení pracovního uplatnění, založení rodiny a naučit je umět se o sebe postarat. Pokud zjistím, že je v tomto ohledu ústavy připravují nedostatečně, kýžena je změna politik tak, aby byly v rámci institucionální péče zřízeny speciální programy, vylepšující tyto nedostatky, a to ve formě jak vzdělávací, tak terapeutické a v psychologické a sociální i emocionální podpoře těchto dětí ústavem, ve kterém vyrůstají a to jak během jejich pobytu v něm, tak po jejich odchodu.

² „51 % dětí opouštějících dětské domovy se dopouštějí páchaní trestné činnosti“ - Ing. Jaroslav STREJČEK, Shrnutí příspěvků Konference Problematika sociální inkluze mládeže vycházející z dětských domovů, Senát PČR, 11/05/10.

III TEORETICKÁ ČÁST

1. POJMOVÝ APARÁT

Náhradní výchovná péče je v ČR relativně rozvětvený systém v gesci několika ministerstev, konkrétně Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva vnitra, Ministerstva spravedlnosti a Ministerstva zdravotnictví (pouze kojenecké ústavy a DD pro děti do tří let věku, jimiž se v této práci nezabývám). Většina ústavů dále spadá pod správu jednotlivých krajů. Snadno se lze proto ve změní aktérů, upravujících zákonů a pojmosloví ztratit. Ve své práci využívám několika různých pojmů, které jsou někdy synonyma, někdy rozdílné prvky tytéž hierarchie a jindy jdou to protikladné příklady. Nebudu zde podrobně rozebírat veškeré náležitosti výchovné ústavní péče a roli každého resortu individuálně, objasním však na začátek konkrétní pojmy, se kterými budu pracovat.

1.1 Klasifikace soudního opatření ústavní výchovy

Nejprve se typy ústavů dělí podle toho, na základě jakého soudního nařízení jsou v něm děti umístěny.

1.1.1 Nařízená ústavní výchova

Nařízená ústavní výchova je opatřením, které nařizuje soud v občansko-právním řízení podle zákona o rodině. Nařizuje se zpravidla ve věku od 3 do 18 let, ač může být prodloužena do ukončení studia, většinou však po dosažení zletilosti pouze se souhlasem dotyčného. Ústavní výchova nemá trestný charakter, jeho účelem je ochrana dítěte předcházením „vzniku a rozvoji rizikového chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje“ (Zákon č. 109/2002 Sb.: § 1a, bod (2)). Pod nařízenou ústavní výchovu spadají diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Nařizuje se v případech, kdy rodiče o dítě náležitě nepečují nebo ze závažných důvodů pečovat nemohou, když veškerá jiná výchovná opatření v řádné výchově dítěte selhala, nebo když dítě rodiče či jiného zákonného zástupce postrádá.

V souhrnu se pak mluví se o školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivní péče.

1.1.2 Ochranná výchova

Ochranná výchova je ukládaná soudem u mladistvých ve věku 15 – 18 let v trestním řízení ve věcech mládeže, u dětí ve věku 12 – 15 let za obzvláště závažné činy v občansko-právním řízení, za protiprávní činy, u zletilých osob jinak posuzovaných jako trestných. Její charakter je výchovný a preventivní, s cílem omezit škodlivé vlivy a zamezit dalšímu páchání trestné činnosti a umožnění mladistvému, aby si našel „společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem“ (Zákon č. 218/2003 Sb., §1 (2)). V zařízeních, ve kterých jsou umístěny děti s uloženou ochrannou výchovou, jsou používány omezovací prostředky k zabránění útěku těchto dětí [Zákon č. 109/2002 Sb.: § 15]. K výkonu ochranné výchovy dochází ve výchovných zařízeních resortu ministerstva školství, konkrétně v dětském domově se školou pro děti ve věku 12 až 15 let a výchovném ústavu pro mladistvé starší 15ti let. Jsou to tatáž zařízení, která se využívají pro obtížně vychovatelnou mládež s nařízenou ústavní výchovou, ale vždy bývají od sebe tyto skupiny odděleny.

Ve svém výzkumu budu srovnávat dva konkrétní typy ústavů a to dětské domovy a výchovné ústavy. Proto blíže přiblížím pouze tato dvě výchovná zařízení a nikoli veškerá ostatní. Když v teoretické části práce mluví o výchovných ústavech, zahrnuje to jak děti s nařízenou ústavní výchovou, tak výchovou ochrannou, protože se v odborných textech ani statistikách nedá rozlišit, do které kategorie mladistvý v ústavu spadá. V empirické části práce se pak jedná pouze o mladistvé pod uloženou ústavní výchovou, takže se závěry empirického výzkumu nedají zobecnit na obě kategorie. U ochranné výchovy se však jedná pouze o marginální vzorku lidí³, převážná většina dětí je umístována do zařízení výchovy ústavní.

³ Počet dětí s nařízenou ústavní výchovou k 31.12.2010 byl 7685 zatímco počet dětí s nařízenou ochrannou výchovou k 31.12.2010 se rovnal 177. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2010*. MPSV: Praha, 2011.

1.2 Klasifikace ústavů pro děti

1.2.1 Dětský domov

Dětský domov je zařízení nařízené ústavní výchovy pro děti ve věku od 3 do 18 let. Jedná se o náhradní výchovu v rezortu Ministerstva zdravotnictví a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy kde obvykle končí děti, které rodiče buď nemají, nebo pocházejí z afunkčních rodin, které by pro jejich vývoj působili jako hrozba. Děti samotné mohou spadat i do kategorie „ohrožených dětí“⁴, která zahrnuje „děti týrané, zneužívané a zanedbávané (ve všech podobách), děti, které se ocitly mimo vlastní rodinu, děti cizinci bez doprovodu dospělé osoby, děti vyžadující zvýšenou pozornost, delikventní a predelikventní děti“⁵, ale pro děti delinkventní je primárně vyhrazena náhradní výchova ve výchovných zařízeních. Z pravidla jejich pobyt v ústavu zapříčiňuje jejich životní situace, tedy nepřítomnost rodičů nebo jejich neschopnost se o ně postarat, ne oni sami.

1.2.2 Výchovný ústav

Náhradní výchova ve výchovných ústavech, spadá především do rezortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a jeho Odbor prevence, speciálního vzdělávání a institucionální výchovy (odbor 61)⁶. Jedná se o výchovné zařízení pro „problémovou“ mládež – oficiálně děti s poruchami chování⁷, které byla soudně nařízená ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova a to na základě soudem vydaných nařízení: nařízení o ústavní výchově, ochranné výchově nebo o předběžném opatření. Jejich cílem je sociální inkluze jejich klientů a „zmírňování rizika sociálního vyloučení či marginalizace dětí, které byly označeny za problémové“ (Červenka 2010: 75). Potencionálně však podporuje i tendence vylučující, pokud je aktérem vnímán jako prostředek trestu či sankce, na jehož základě je vytvořeno negativní stigma [Červenka, 2010: 73-75]. Klienty tohoto typu zařízení jsou děti delinkventní, tedy děti páchající

trestnou činností, ať už je tato činnost páchána z donucení aktivním nebo pasivním nátlakem od dospělé osoby nebo staršími dětmi, pro zajištění základních životních potřeb například v případě dítěte na útěku, bez domova či v pozici živitele rodiny, nebo o děti páchající trestnou činností účelově. Avšak ve výchovných zařízeních, na rozdíl od vězení pro mladistvé, primárním účelem není trest, ale ochrana dítěte, které je v tomto případě ohrožováno nejen okolím, ale i samo sebou. Dítě je tady „pojímáno jako „oběť“, osoba, která vyžaduje spíše pomoc a podporu než trest“⁸. Výchovný ústav je zařízením, kam jsou umísťováni dospívající ve věku od 15 do 18 let. Dětský domov se školou je jeho ekvivalentem pro děti do věku patnácti let.

1.2.3 Domov na půli cesty

Protože se o domovech na půli cesty zmiňují v empirické části výzkumu, alespoň stručně vysvětlím, o jaký typ zařízení se jedná.

„Dům na půli cesty je časově omezená komplexní služba klientům, kteří se ocitli v obtížné životní situaci, založená na současném poskytování bydlení a sociálního tréninku, zaměřeného na rozvoj psychosociálních dovedností a dalších schopností klienta“ (Jahodová, 2002, s. 43). Jedná se o zařízení provozované neziskovými organizacemi pro mladé lidi opouštějící nějakou formu institucionální péče: převážně se jedná o diagnostické domovy, dětské domovy a výchovné ústavy, ale přístupný je i jiným sociálně znevýhodněným mladým lidem. Pevně splňuje DPC funkci finančně dostupné možnosti bydlení pro tyto lidi, zároveň jim však poskytuje psychologickou a odbornou podporu při osamostatňování, v některých případech sociální pracovníci, které jsou klientům k dispozici, pomáhají i při shánění zaměstnání. V tomto chráněném prostředí mají klienti možnost přivyknout si samostatnému životu a osvojit si schopnost hospodaření i psychosociálních dovedností v neřízeném prostředí⁹.

⁴ „Z hlediska sociálně-právní ochrany dětí jsou za ohrožené děti (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů) považovány děti ohrožované nejen svým okolím, ale i samy sebou. Do této skupiny lze zařadit děti s predeliktivními a deliktivními rysy chování“ - Hodnocení systému péče o ohrožené děti, MVČR, 2007.

⁵ Hodnocení systému péče o ohrožené děti, MVČR, 2007. III A, analytická část.

⁶ <http://legislativni-divadlo.webnode.cz/podporme-zmenu-/dokumenty/system/>

⁷ Poruchy chování jsou kategorií psychických nebo emočních poruch uvedenou v Mezinárodní klasifikaci nemocí 10. revize (1993) pod kódem F 90 – F94.

⁸ Hodnocení systému péče o ohrožené děti, MVČR, 2007. III A, analytická část.

⁹ Webové stránky občanských sdružení provozujících domovy na půli cesty: <http://www.dumnapulicesty.cz/?page=prijeti> a http://dom-os.cz/poslani_a_cile/

1.3 Sociální kompetence

V empirické části práce budu zkoumat úspěšnost výchovných ústavů a dětských domovů v přípravě jedince na život mimo ústav. Jedním z indikátorů dostatečné přípravy na samostatný život, který budeme měřit, je sociální kompetence jedince. Sociální kompetencí se rozumí souhrn předpokladů pro adekvátní sociální interakce a komunikaci. Mezi tyto předpoklady patří:

- „Sociální adjustace – míra úspěšnosti v dosahování důležitých vývojových úloh a cílů
- Úroveň společenského statusu – posuzováno porovnáním „dosaženého společenského statusu se statusem dobře adjustovaného jedince v dané společnosti“
- Obecné sociální kompetence – hodnocení kompetence c interpersionálním a osobním jednáním okolím
- Sociální chování – posuzováno pomocí frekvence sociálních interakcí, výskyt prosociálního chování, naplňování požadavků relevantních sociálních úloh.
- Produkty sociálního chování – úroveň sociálních vědomostí, úroveň akceptace jedince vrstevníky
- Životní způsobilost soc. chování – schopnost vnímat a interpretovat soc. chování“

(Výrost 2008: 207-208)

Příbuzným pojmem je pak sociální adaptabilita, tedy společenská přizpůsobivost, kterou chápeme jako „adekvátní začlenění člověka do společnosti (např. rodiny, školy, práce)“¹⁰.

¹⁰ <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialni-adaptabilita>

2. SOCIALIZACE

Socializace je vymezena jako proces přenášení a vštěpování norem, hodnot a vzorových schémat symbolů členům společnosti, čímž je jim poskytována motivace. Dle Parsonse je hlavním činitelem socializace právě rodina a škola, ač jiné instituce, jako například média, také mohou sehrát svou roli [Parsons 1953, citováno dle (Ritzer 2005: 7)]. Podle Eliase zas pouze „ve vztahu k ostatním lidem se z neochočené bezbranné bytosti, která přichází na svět, stává psychologicky rozvinutý člověk s charakterem jednotlivce, zasluhující označení dospělého člověka“ (Elias 1991: 21). Socializace i individualizace je pak výsledkem řetězce vzájemné závislosti, ve které jsou jejich návyky a vnímání sebe-sama tvarováni lidmi kolem nich.

Protože stěžejní část socializace probíhá během dětství a dospívání, je vliv prostředí na dítě v tomto období klíčový. Jelikož jsou hodnoty, normy a ideologie jednotlivce tvořeny významnými blízkými a vrstevníky, může mít nevhodné prostředí na jedince fatální vliv. Například pokud rodiče dítěte páchají trestnou činností, fetují, neprojevují snahu docházet do zaměstnání, dopouštějí se domácího násilí, dítě může toto chování začít považovat za normu a sám si vyvinout podobné návyky. Podobný vliv může mít i parta, do níž je dítě/mladistvý začleněn.

Podobně i ústavy mohou mít neblahý vliv na socializaci dítěte či mladistvého, tím se budeme zabývat následovně. Nicméně v případech, kde je rodina natolik patologická, že naprosto selhává v předávání přijatelných hodnot, společenských dovedností, porozumění světa a v přípravě dítěte na samostatný život po zletilosti, na pracovní uplatnění a na založení vlastní rodiny, kdy rodiče neprojevují žádný zájem o výchovu své ratolesti nebo kdy naopak je potomek nezvladatelný a veškerá snaha o výchovu včetně intervence kurátorů a terapeutů selhává, je ústav pořád lepší variantou. Umístění dítěte do nařízené ústavní péče je pak nezbytným základem pro včasnou reedukaci a resocializaci dokud je mladý jedinec ještě ve vývoji a flexibilní. V dospělosti je změna již obtížně proveditelná.

2.1 Vliv prostředí na vývoj jedince

2.1.1 Vliv patologické rodiny na vývoj jedince

Individualizace jednotlivce probíhá pomocí procesu socializace, kdy dochází k začleňování do společnosti pomocí přejímání norem, zvyků a ideologií, společně s dovednostmi nezbytnými pro úspěšné fungování ve společnosti [Clausen 1968: 5] . Primární socializace, která podle sociálních psychologů a sociologů ukotvuje identitu jedince, probíhá z pravidla v nejbližší rodině. Podle Matějčka je navíc rodina modelem mezilidských vztahů, který dítě bude doprovázet celým jeho životem a od něž se budou odvíjet všechny další vztahy, do nichž v budoucnosti vstoupí [Matějček, 1994]. Pokud je tato rodina nějakým způsobem postižená, ať už dysfunkční, tedy taková, „kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte“, nebo afunkční, jejíž „poruchy jsou tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci“ (Lovasová 2006: 9), je tím výrazně narušena socializace dítěte. I pokud je rodina funkční, případně problémová, tedy má narušené některé své funkce, ale nenarušuje tím zdravý vývoj dítěte, ale objevuje se v ní výrazný prvek odlišující ji od rodiny průměrné/běžné, může se to na socializaci dítěte podepsat.

Pokud chceme dětem z takovýchto rodin poskytnout šanci na plnohodnotný život v dospělosti, je nutné do jejich výchovy zasáhnout i za cenu umístění do ústavu. Na ústavní reedukaci se lze dívat tak, že pokud děti pocházejí z dysfunkčních a patologických rodin, tedy neprožívají emociální oddanost k významným druhým, neprocházejí správně primární socializací a scházejí jim sociální dovednosti. Delikventně se tedy chovají ne z volby, ale protože nevědí, že mají jinou možnost. Buďto jim naprosto schází schopnost rozlišit správné od špatného, nebo svět přijali takový, jaký jim jej zprostředkovali významní druzí, tudíž o něm mají převrácenou představu. Jejich sekundární socializace, tedy know how a know what, se nezakládají na snaze fungovat ve společnosti, ale přežít v nepřátelském světě. Nicméně socializace nekončí, takže pokud se s nimi začne pracovat včas, je možnost naučit je stvrzeným normám, na jejichž základě si mohou internalizovat institucionální subsvěty [Berger, Luckman 2001: 129-134].

2.1.2 Vliv instituce na vývoj jedince

Dle teorie looking glass self Charlese Cooleyho hrajeme tu roli, kterou nám přisuzují druzí. Vnímáme se skrze pohledy ostatních členů společnosti a tím získáváme svou identitu a reflektujeme nad svým chováním [Cooley 1902: 183-184]. Protože je v institucích typu výchovných ústavů a často i dětských domovů jedinec izolován od běžné společnosti, je narušena jeho schopnost posuzovat svou osobu na základě širší veřejnosti, jelikož je v kontaktu pouze s omezenou a velice specifickou skupinou lidí, kteří jsou taktéž postižení životem v ústavu.

Ústavní deprivací jsou postižené především ty děti, které jsou v zařízení ústavní výchovy umístěné od útlého dětství a v rozhodujícím vývojovém období tak postrádaly vřelé citové prostředí [Matoušek 1997]. Mohou však institucionálním prostředím být ovlivněny i v pokročilejším věku. V moderní společnosti je uspořádání takové, že „jedinec zpravidla spí, hraje si a pracuje na různých místech, s různými spolu-účastníky, pod jinými autoritami, a bez celkového racionálního plánu“¹¹. Na druhou stranu v ústavních zařízeních je den organizovaný, v bezprostřední společnosti druhých a veškeré jeho ohledy mají stejné podmínky [Goffman 1961: 5-6]. Za takových podmínek nemá dítě možnost vyvinout si, nebo si udržet, schopnost samostatného rozhodování, soběstačnosti, adekvátního sebehodnocení a sebepoznání, adekvátního společenského jednání a komunikace, či realistický pohled na svět [Bettnerová, 1995].

2.2 Stigma spojené s institucionální péčí

Pojem stigmatu nás zajímá ze dvou hledisek: první je jeho vliv na socializaci a vytváření identity - zda označení, které dětem umístěným do dětských domovů a výchovných ústavů život v instituci způsobuje, ovlivňuje způsob, jak na ně lidé nahlízejí a tudíž, jak na sebe nahlízejí sami; druhé hledisko je samotné stigma, zda se tito lidé svým pobytem v zařízení ústavní výchovy cítí být postižení a jak nebo zda narušuje jejich právo na příznivý vývoj a řádnou výchovu a začlenění do společnosti [Goffman 1968].

Úspěšnost jedince během dětství či dospívání umístěného do zařízení výchovné ústavy může být ovlivněna nejen odrazem této zkušenosti a zkušeností z dětství před umístěním do ústavu na jeho úroveň dosažené a úspěšné socializace, vzdělání, kompetencí a samostatnosti, ale také stigmatem, které může pobyt v ústavu jedinci přisoudit. Stigma je diskreditující atribut, v tomto případě označení jedince za, lidově řečeno, dítě z „děcáku“ či „past’áku“, a s tím spojených předsudků způsobujících „diskrepanci mezi virtuální a skutečnou sociální identitou“ (Goffman 1968: 10-11). Mnoho bylo napsáno o vysoké míře trestné činnosti u dětí umístěných do zařízení nařízené ústavní nebo ochranné výchovy, o jejich nedostacích v sociálních kompetencích a jejich častém selhávání v dospělém životě, takže se u nich určitý sociální handicap a nízká míra životní úspěšnosti některými členy společnosti až očekává. Když pak člověk, který si prošel dětským domovem nebo výchovným ústavem dosáhne nějakého významného pracovního, sportovního či jiného úspěchu nebo i jen vystuduje vysokou školu, vyzvedává se tento čin jako výjimečná událost. Pro takového jedince může být obtížné být posuzován jako běžný, nestigmatizovaný člen společnosti. Toto vyčlenění ve společnosti může „klíčit podezřívavost, deprese, nepřátelství, úzkost a zmatek“, a podezření, že jsou posuzováni na základě stigmatu a neustále sledováni (Goffman 1968: 22-24). Může se také stát, že stigmatizovaný svého stigmatu využívá k získání „vedlejšího zisku“, jako kompenzaci neúspěchů, jež jej potkaly z jiných důvodů [Goffman 1968: 19]. Tomu do jisté míry může také svědčit zvýšená kriminalita u těchto jedinců.

¹¹ GOFFMAN, E. *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Anchor Books, Garden City, N.Y., 1961.

3. ORGANIZAČNÍ ROZDÍLY MEZI DĚTSKÝMI DOMOVY A VÝCHOVNÝMI ÚSTAVY

Již z definic ústavů byla patrná rozlišnost složení chovanců dětských domovů a výchovných ústavů. Protože mají různé charakteristiky, musí se s nimi i rozdílně pracovat. Jelikož jsou však oba typy ústavů určeny k sociálně-právní ochraně dětí a jejich výchově, všeobecný cíl ústavů by měl být stejný. Níže se podíváme na rozdíly v přístupu k dětem a jejich odůvodnění.

3.1 Počet pracovníků

Ač je u obou typů ústavů stanoven počet dětí v rodinných či terapeutických skupinách, základní organizační jednotce pro práci s dětmi v zařízení, na nejvíce 8 dětí¹², takže pozornost vychovatelů by měly mít děti i obou obdobnou, v dětských domovech se nemohou chlubit tak širokou škálou expertů, pečujících o jejich chovance, ani individuální péči, která je věnována dětem ve výchovných ústavech. Například ve výchovném ústavu Ostrava-Hrabůvka fungují malé skupiny o šesti až osmi dětech, mnohdy s intenzivní individuální péčí, včetně péče sociální, zdravotnické a poradenské. Důraz je kladen na individuální přístup ke každému dítěti i na samostatnost a spoluzodpovědnost dětí za vhodné chování a jednání. Do spolupráce jsou dále zahrnuti rodiče nebo osoby zodpovědné za výchovu dětí. O děti se starají nejen vedoucí vychovatelé, skupinová vychovatelé a jejich asistenti, ale také speciální pedagogové, psycholog, sociální pracovníce a dále odbornou péči zajišťují externí pracovníci včetně dorostového lékaře, psychologa, psychiatra a dle potřeby odborní lékaři¹³. V tomto ohledu je práce s dětmi mnohem intenzivnější než s dětmi umístěnými v dětských domovech, kde často pracovníci sestávají pouze z vychovatelů/ speciálních pedagogů a jejich asistentů a sociální pracovníce¹⁴.

3.2 Kvalifikace pracovníků ústavů

Zatímco v dětských domovech je mnohdy na pozici vychovatele jediným požadavkem ÚSO s maturitou (bez vyučení)¹⁵, dle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, § 16 odst. 2 musí vychovatel ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy vysokoškolské vzdělání v oboru speciální pedagogika¹⁶. Děti umístěné ve výchovných ústavech nebo dětských domovech se školou jsou tedy oproti dětem v dětských domovech zvýhodněné v ohledu odbornosti péče, kterou získávají od svých vychovatelů. Otázkou však je, nakolik je rozdíl v kvalifikaci pečovatелů nutností způsobenou náročnějšími potřebami dětí ve výchovných ústavech a výchovných ústavech způsobenou jejich poruchami chování, a nakolik jsou děti v dětských domovech jednoduše zanedbávány a jejich potřeby podceňované.

Samozřejmě, že děti s nařízenou ústavní výchovou se v ústavu nacházejí právě z důvodu své zvýšené potřeby speciální a ochranné péče, zatímco děti v dětských domovech jsou v ústavu umístěny ne kvůli vlastní problémovosti, ale z důvodu situace, ve které se ocitly, bez rodiny, která by se o ně uměla/mohla/měla zájem postarat nebo bez jakékoliv rodiny, takže přirozeně je nutné věnovat zvýšenou pozornost těm, kteří to nejvíce vyžadují. Ministr Dobeš dokonce věří, že "Je potřeba diferencovat ústavy, tedy oddělit dětské domovy rodinného typu od terapeutických ústavů až po detenční ústavy"¹⁷, tudíž ještě zintenzivnit pozornost věnovanou nejproblémovějším dětem a rozdíl v péči o tyto děti a děti v dětských domovech prohloubit. Hodnotit tento názor nebudu, pouze nabídnu ještě jednu perspektivu. Děti v dětských domovech sice většinou

¹² Novela zák. č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 4

¹³ <http://www.vum.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=4>

¹⁴ Odvozeno z výročních zpráv několika ústavů – DD Semily, DD a Školní jídelna Ústí nad Labem, Dětský domov a Školní jídelna, Pyšely

¹⁵ § 16 (1) Vychovatel získává odbornou kvalifikaci e) středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu střední odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu vychovatelů. Informace potvrzena nabídkami práce na portálech zprostředkovávajících zaměstnání www.careerjet.cz a www.agentka.cz, např. <http://www.agentka.cz/cz/nabidka/104687616/hamr-na-jezere-odborny-a-vychovatel-ka>

¹⁶ § 16 (2) „Vychovatel, který vykonává přímou pedagogickou činnost ve školském výchovném a ubytovacím zařízení nebo v jeho oddělení zřízeném pro děti a žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, nebo ve školském zařízení pro preventivně výchovnou péči, získává odbornou kvalifikaci a) vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na speciální pedagogiku pro vychovatele

¹⁷ „Dobeš chce přísnější ústavy pro dětské násilníky. Budou jako ty pro dospělé“. *MF DNES*. 6.12.2010.

nejsou označeny za problémové, nicméně se jedná převážně o děti zanedbané, v některých případech i týrané, takže jsou svou pozicí taktéž ohroženy a svým způsobem tudíž taktéž trpí zvýšenou potřebou speciální péče, která by vynahradila jejich nedostatečné rodinné zázemí a problémové chování ne léčila, ale mu předcházela. Neměla by tedy být zanedbána nutnost dostatečné psychologické a sociální péče i v dětských domovech. Ač jsou požadavky na vzdělání vychovatelů v dětských domovech nižší než na vychovatele v nápravně výchovných zařízeních, krokem vpřed je pro tyto pedagogy alespoň existence možnosti dalšího vzdělávání s cílem rozvíjet a zdokonalit sociálně-psychologické a speciálně výchovné profesní dovednosti pro skupinovou práci s dětmi¹⁸.

3.3 Praktiky ve výchovných ústavech

Ústavní péče nikdy nemůže dítěti nahradit lásku a péče rodiny, a měla by se proto snažit ji dostupnými prostředky napodobit (pěstounské rodiny, osobní přístup k chovancům) a poskytnout jim adekvátní zázemí. V mnohých ústavech je však běžnou praxí bodovací systém založený na principu odměn a trestů, který má fungovat jako motivace pro svěřence. Kázeňské prohřešky bývají mimo jiné trestány zákazem kontaktu s rodinou. Dále pracovníci sociálně-právní ochrany dětí rodičům nedoporučují navštěvovat své děti z důvodu adaptace na nové prostředí. Podobně z prověrky sekce pro práva dětí Rady vlády ČR pro lidská práva ve 42 namátkově vybraných školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy v roce 2002¹⁹ vyplývá, že některá zařízení umožňují návštěvu jen jednou měsíčně v předem stanovený den a hodiny. To však působí kontraproduktivně a děti vzdaluje od přirozeného prostředí, do něž budou nuceny se po pobytu v ústavu vrátit, a jejich izolace může mít za následek problematické zařazení. Navíc „odhadem osmdesát procent dětí v ústavech nemá za rodiče tyrany ani násilníky“²⁰, takže ohrožení výchovy dítěte jejich vlivem nehrozí a naopak dítěti znemožňuje styk s osobou blízkou, která by mu mohla sloužit jako vzor a vybudovat u něj přijatelné hodnoty a zvyky.

¹⁸ Informace o projektu "Lektor volnočasových aktivit dětí a mládeže" v rámci operačního programu: Vzdělávání a konkurenceschopnost

¹⁹ Klokánek. *Ústavní výchova*. Dostupné z: <http://www.fod.cz/stranky/klokánek/pece.htm>

²⁰ „Zase zlobíš? Za trest pár měsíců neuvidíš rodiče“. *Hospodářské noviny*, 14. 12. 2007

4. PROGRAMY PŘIPRAVUJÍCÍ MLÁDEŽ NA ŽIVOT PO ODCHODU Z ÚSTAVU

4.1 *Programy v dětských domovech*

V dětských domovech se sice průběžně řeší některé situace, které v dospělosti chovanci budou muset řešit sami, například vyplňování složenek, zakládání vlastního účtu v bance, postup při ztrátě občanského průkazu či uzavírání a rušení smluv, ale jsou to úkony jednotlivé, nárazové, které se týkají pouze vybraných chovanců, nejedná se o organizovanou činnost, kterou by byly cíleně zaučovány všechny děti²¹. V stanovách pro vzdělávací činnost pro zařízení ústavní výchovy není žádná vyčleněná sekce pro přípravu na odchod z ústavu. Existují však programy a projekty pořádané občanskými sdruženími a neziskovými organizacemi cíleně zaměřené na toto náročné období v životě mladého jedince ve snaze co nejlépe je na samostatnost připravit a průběh jim usnadnit. Ilustrativně zde zmíním několik s takových programů.

4.1.1 *Krok do života*

Od června 2010 do konce května 2012 mají dětské domovy možnost zapojit se do projektu „Krok do života“ realizovaného v rámci operačního programu Rozvoj lidských zdrojů dotovaného Evropským sociálním fondem, navazující na projekt z let 2004 – 2006 „Šance pro budoucnost“, „který komplexně řešil situaci mladých lidí před ukončením ústavní výchovy a po jejich odchodu z dětského domova“²², zaměřený na zdravotně postižené a sociálně handicapované klienty. V rámci projektu klienti například navštíví úřad práce, kde se ve spolupráci s pracovníky úřadu pokusí pro mládež navštěvující devátou třídu základních škol vybrat vhodný učební obor, popřípadě střední školu. Zároveň plánují svou budoucnost, mluví o úkolech a povinnostech, kterými se budou muset v dospělosti zabývat, například hledání bydlení a zaměstnání, spoření, hospodaření s penězi apod.

²¹Příspěvek Čeká nás přednáška na policii v Tachově na webové stránce DD Čtyřlístek, Planá

²² ESF 2010, DD Čtyřlístek 2010

4.1.2 *Dejme šanci dětem*

Občansko-právní sdružení Spolu dětem má za cíl prostřednictvím vzdělávacích projektů „připravit děti a mladé lidi z dětských domovů na samostatný život, podporovat vzdělání a talent dětí, propojovat dětské domovy s místní komunitou a šířit informace o náhradní rodinné péči“²³. Z finančních příspěvků hradí dětem z dětských domovů vzdělávací, jazykové a další kurzy, dále například řidičské průkazy a mnohé jiné aktiva podporující uplatnění těchto dětí v životě a na pracovním trhu

4.1.3 *Život na nečisto*

Občanské sdružení Múzy dětem projevuje pomocí vzdělávacích projektů a uměleckých akcí snahu sociálně hendikepovaným dětem zvyšovat sebevědomí a v důsledku snížit riziko jejich sociálního vyloučení a konfliktů se zákonem. Jejich hlavní činností je však pomoc dospívajícím ze zařízení náhradní výchovy při přípravě na samostatný život. Za tímto účelem využívají zaměřeného projektu Život na nečisto, ale také PC hry „Život nanečisto“, která „bude atraktivní a napínavou formou seznamovat děti s tím, co je v životě po opuštění „domovského“ zařízení čeká“²⁴. Tento kurz zahrnuje seznamování formou ukázek a diskusí s principy ŽNN, a „interaktivní třímodulový seriál víkendových kurzů mimo prostředí dětského domova, během něhož je zkušební a kvalifikovaní lektori, psychologové a pedagogové prakticky seznamují s nejrůznějšími rizikovými situacemi, s nimiž se pravděpodobně setkají po opuštění domovského zařízení“²⁵.

4.1.4 *Hodnocení programů připravujících mládež v DD na odchod z ústavu*

Hlavní část uvedených projektů, spočívající v nalezení vhodného pracovního uplatnění, probíhá až po odchodu chovanců dětských domovů z ústavu po dosažení zletilosti. To je přínosem v oblasti jejich uplatnění a do jisté míry řeší problém integrace mladých lidí

²³ Tištěný leták Dejme šanci dětem obdrženy na Veletrhu neziskových organizací 2011 v NTK 30.4.2011

²⁴ <http://muzydetem.cz/onas/> citováno 25.6.2011

²⁵ <http://muzydetem.cz/projekty/#znn> citováno 25.6.2011

do společnosti po ukončení ústavní výchovy, který byl zjištěn pomocí Analýzy efektivity fungování systému péče o ohrožené děti vyplývající z průzkumu osudů dětí, které v letech 1995 - 2004 opustily institucionální péči, realizované během let 2006 - 2007 Ministerstvem vnitra ve spolupráci s MŠMT. Ta poukazuje především na „absenci efektivní včasné intervence a státem garantované následné péče o děti, po jejich opuštění institucionální péče“. Avšak zatímco program činí pokrok v oblasti následné péče po odchodu z ústavu, nezabývá se tolik prevencí potíží nastávajících v dospělém životě. Místo toho, aby děti na dospělý život připravoval soustavně výchovou a vedl je k samostatnosti, zodpovědnosti a zdravým zvykům, které mohou odkoukat od fungujícího modelu, jak tomu bývá ve funkčních rodinách, zabývá se odchodem z ústavu až ve chvíli, kdy je téma pro chovance aktuální a mnohdy je už pozdě na to, aby se v něm zdravé zvyky zakořenily. Účast v projektu je navíc dobrovolná, jak pro mládež z dětských domovů, tak pro jednotlivé ústavy, takže je možné, že pokud se do programu daný dětský domov nepřihlásí, některým chovancům se příležitost účasti nenaskytne [ESF 2010].

4.2 Programy ve výchovných ústavech

Pro výchovné ústavy zatím žádný program ekvivalentní těm, které byly zmíněny u dětských domovů, k dispozici není. V některých výchovných ústavech je nicméně možnost zařazení studentů do projektu „Začni a vytrvej“. Tento projekt je určen pro žáky a žákyně ZŠ ukončující povinnou školní docházku bez záměru pokračovat v dalším vzdělávání, a pro mladistvé do 17 let věku, kteří již školu opustili a nepracují. Jeho smysl spočívá v motivaci mladistvých k návratu do vzdělávání, či nástupu do zaměstnání. Cílem je tyto žáky a mladistvé „zajímavou formou a obsahově hodnotnou náplní získat pro uvědomělou docházku a zájem o svou budoucnost“, a „doplnit alespoň některé mezery v jejich vzdělání, společenském chování i schopnosti adaptovat se v naší společnosti a umožnit jim doplnit si základní vzdělání, případně najít vhodné pracovní místo“²⁶. Projekt je primárně určen příslušníkům romské menšiny. Z výchovných ústavu se ho účastní například dívky z VÚ Nová role, „které selhaly ve studijních oborech a o studiu již nemají zájem a dívky přijaté do ústavu krátce před zletilostí“, dále

²⁶ <http://www.zacniavytrvej.cz/> citováno 12.11.2011

„útěkářky, dívky experimentující s drogou, dívky psychiatricky medikované“²⁷. Projekt tedy nezvyšuje šanci na uchycení všem studentům výchovného ústavu, ale alespoň těm nejvíce ohroženým z důvodu jejich nedostatečného vzdělání. Snahou motivovat studenty k hledání a udržení si zaměstnání se snižuje jejich ohrožení sociálním vyloučením, zvyšuje jejich připravenost na samostatný život a jejich schopnosti a dovednosti, posiluje se jejich samostatnost a odpovědnost a usnadňuje vybudování sociálních kontaktů.

Mladistvý ve výchovných ústavech jsou tedy v oblasti specializovaných možností přípravy na samostatný život oproti mladistvým z dětských domovů znevýhodňováni, což je, vzhledem na to, že jsou bez reedukace, z důvodu jejich poruch chování jejich šance na uplatnění mizivé, škoda. Bylo by vhodné jim poskytovat co nejvíce příležitostí k přípravě na nástup do zaměstnání a podpořit jejich možnost uplatnit se na trhu práce. Na druhou stranu těmto „problémovým“ studentům často schází motivace, a pokud je účast v projektech dobrovolná, je možnost, že jsou pro ně takovéto projekty neproveditelné.

²⁷ <http://www.vunovarole.cz/koncept.php> - 15.11.11

5 DOPADY INSTITUCIONÁLNÍ VÝCHOVY NA ZDRAVÝ ROZVOJ JEDINCE A JEHO ÚSPĚŠNÉ ZAČLENĚNÍ DO SPOLEČNOSTI PO ODCHODU Z ÚSTAVU DLE V MINULOSTI REALIZOVANÝCH VÝZKUMŮ

5.1 *Vzdělání*

Co se týče známých výsledků výchovy v dětských domovech a výchovných ústavech, například z průzkumu zveřejněného obecně prospěšnou společností Spolu dětem vyplývá, že na vysoké škole studuje pouze jedno ze 171 dětí z dětského domova, oproti každému čtvrtému dítěti ve věku 20 až 29 let z běžného rodinného prostředí, které dosáhne vysokoškolského nebo vyššího odborného vzdělání²⁸. K podobným závěrům dochází i Matějček při zkoumání pozdních následků ústavní výchovy po 40ti letech. Zjišťuje, že úroveň vzdělání lidí, kteří od malička vyrůstali v ústavu, zdaleka nedosahuje průměru populace, ač jejich inteligence je nepostižena, pouze ji neumějí aplikovat [Matějček, 1997, citováno dle (Pončíková 2006: 59)]. Dovoluji si však podotknout, že pouze malé procento dětí dnes umístěných v zařízeních výchovné péče tam pobývá převážnou část dětství, takže by se situace u dětí, které se do ústavu dostali až v pozdějším věku, mohla lišit.

5.2 *Trestná činnost*

Z Hodnocení systému péče o ohrožené děti vydaném MVČR se dovídáme, že se trestné činnosti z celkového počtu 17 454 dětí umístěných v školních zařízeních preventivně výchovné péče (tedy jak dětské domovy, tak výchovné ústavy) dopustilo 9 751 dětí (tj. 56%), z nichž pouze 3 209 dětí, tj. 18%, mělo zkušenost s trestnou činností již před a během pobytu v institucionální péči. Pro srovnání kriminality mezi chovanci dětských

²⁸ „Průzkum: Ze 171 dětí z dětského domova se dostane na VŠ pouze jedno“. Novinky.cz. 21.10.2010.

domovů a výchovných ústavů, v dětských domovech se trestné činnosti dopustilo 31% dětí, v preventivě výchovných ústavech až 79%. Na druhou stranu v PVZ se trestné činnosti poprvé dopustilo až po opuštění institucionální péče 61% dětí, zatímco v dětských domovech byla první trestní činnost až po odchodu z ústavu v 87,5%. Dalo by se tedy říct, že do PVZ děti přicházejí již s předpoklady k trestné činnosti, zatímco v DD si tyto předpoklady vytvářejí až během pobytu v ústavu. To nepoukazuje na značný úspěch v naučení dětí vhodným sociálním schopnostem a přípravu na začlenění do společnosti po odchodu z ústavu. Hodnocení poukazuje i na problém ve shánění bydlení, práce a v nedostatečných sociálních kontaktech a citových vazbách.

5.3 *Vztahy*

Dle výzkumu Matějčeka manželství lidí vyrůstajících v dětských domovech selhávali. Potíže měli tito lidé nejen s uchováním, ale i navazováním vztahu. Většina z nich byla svobodná nebo rozvedená. Vyšší četnost vztahových problémů Matějček přisuzuje absenci mužského vzoru chování [Matějček, 1997, citováno dle (Pončíková 2006: 59)].

5.4 *Sebehodnocení*

Z polostrukturovaných rozhovorů v rámci analýzy psychosociálních potřeb klientů v domě na půli cesty pro svou diplomovou práci Beranová došla k závěrům, že se tito mladí jedinci, všichni s několikaletou zkušeností s ústavní výchovou, necítí být dospělí, nejsou příliš motivovaní ani angažovaní, neumějí plánovat budoucnost, schází jim smysl života, nejsou si jisti, kam směřují a co by si chtěli z domovu na půli cestě odnést a co se tam naučit, mají potřebu samostatnosti a zároveň by si přáli být samostatnější a je pro ně velice důležitá rodina [Beranová 2006].

III VÝZKUMNÁ ČÁST

6. EMPIRICKÁ ČÁST

6.1 *Formulace výzkumného problému*

Výzkumným problémem mé bakalářské práce je úspěšnost jedinců vycházejících z náhradní výchovné péče v samostatném životě.

Jak bylo zmíněno v teoretické části práce, ústavní prostředí je nepřírozené, do jisté míry izolující od vnějšího světa – ač v této oblasti se v posledních letech činí značné pokroky – a neposkytuje svěřenci ústavu dostatečnou samostatnost. Ten má v ústavu plné zaopatření, jak co se náležitostí každodenního života týče, tak zprostředkování pracovních, vzdělávacích a ubytovacích příležitostí během odchodu z ústavu. Naučí se tak spoléhat na někoho jiného při zaopatřování jeho základních životních potřeb a nevyvíjí si nutné schopnosti a znalost nezbytných postupů k starosti o sebe [Matoušek, 1995]. Děti, kterým bývá nařízena ústavní výchova z důvodu nedostatečné péče v rodině během dospívání, nebo v důsledku dlouhodobého pobytu v nepřírodném prostředí ústavu, pak v samostatném životě po dovršení plnoletosti často čelí mnohým těžkostem a narážejí na své sociální nedostatky. Zda už je to vinou ústavního prostředí, v němž tráví dobu svého vývoje, nebo naopak patologickým rodinným prostředím před umístěním do ústavu, mají mnohé z těchto dětí nedostatečně vyvinuté sociální dovednosti a pracovní návyky. Zajímá nás proto, do jaké míry se daří dětským domovům a výchovným ústavům redukovat rizika ústavní péče a připravit své svěřence na život po odchodu z ústavu.

V empirické části práce budu zkoumat rozdíly mezi dětmi umístěnými v DD a ve VÚ a v jejich potřebách, rozdíly v přístupu ústavů k studentům DD a VÚ a nakonec srovnání situace mladých lidí z obou typů ústavu několik let po ukončení ústavní péče. Nejde tedy o hodnocení kvality práce těchto institucí, ale o komparaci jejich účelnosti na základě procesů aplikovaných na tyto související, avšak rozlišné situace, zjištění prognózy u obou skupin a srovnání vstupů, postupů a výsledků DD a VÚ.

6.2 Výzkumný cíl

Cílem práce je analýza situace v oblasti přípravy mladých jedinců na odchod z ústavní péče a samostatný život, v institucích náhradní výchovné péče a to konkrétně v dětských domovech a výchovných ústavech.

Chci zjistit, zda dětské domovy a výchovné ústavy naplňují zákony vyjmenované v hodnotovém rámci, tedy zákony ochraňující práva dětí na příznivý vývoj a řádnou výchovu a naplňují cíl ústavní a ochranné výchovy připravit dítě žít ve společnosti vlastním životem. To znamená, zda tyto ústavy poskytují dětem adekvátní péči, umožňují jim všestranně příznivý vývoj a výchovu vedoucí k jejich sociální kompetenci a sociální adaptabilitě umožňující jejich zařazení do společnosti po odchodu z ústavu. Protože na takovou výchovu mají právo všechny děti, i ty problémové, nebo ty zanedbávané, opuštěné či jinak znevýhodněné, chci srovnat výše uvedené dva typy ústavů a zjistit, zda je tato péče poskytována dětem v obou typech zařízení ústavní výchovné péče.

Dílčím cílem je objevení rozhodujících faktorů ovlivňujících úspěšnost jedinců vycházejících z dětských domovů a výchovných ústavů v samostatném životě.

6.3 Výzkumné otázky

Původním záměrem výzkumu bylo zjistit, zda dětské domovy a výchovné ústavy poskytují chovancům dostatečnou přípravu a podporu na samostatný, plnohodnotný život v dospělosti. Zmapováním životní situace mladých lidí, kteří již ústavní zařízení opustili a vstoupili do života dospělých, by se zhodnotila úspěšnost ústavů v přípravě svých studentů na život mimo instituci na základě několika předem určených indikátorů. Pro obtíže sehnat vhodné respondenty byl následně výzkum pozměněn ze zkoumání subjektivních prožitků a jednotlivých osudů na širší poznatky pracovníků ústavu a jejich odborné znalosti situace v daných ústavech.

Výzkumné otázky:

1. S jakou úspěšností dokážou dětské domovy a výchovné ústavy připravit jedince na život mimo ústav?
 - Úspěšnost ústavů je posuzována na základě srovnání sociálních kompetencí a pracovního uplatnění dětí vyrůstajících v dětských domovech a dětí, které byly umístěny do výchovných ústavů, v době po dovršení plnoletosti/dosažení vyučení a odchodě z ústavu.

2. Jaké jsou rozdíly v psychologických, vzdělávacích a výchovných potřebách dětí z DD a z VÚ a v úrovni jejich sociálních kompetencí v době příchodu do ústavu?
 - Účelem tohoto zjištění je posouzení účelnosti využívaných metod v obou typech ústavu.

6.4 Metodologie empirického šetření - Původní plán

6.4.1 Metoda

Původní metodologický návrh byl provést výzkum technikou analýzy polostandardizovaných rozhovorů pomocí metody zakotvené teorie, tedy induktivního zkoumání, pomocí něž jsou generovány teoretické koncepty a hypotézy, opakovaně prověřované skrze vyvinuté koncepty. Rozhovor by tedy obsahoval závazné okruhy a témata, nikoli však přesné pořadí a znění otázek, umožňující přizpůsobení situaci a důkladnější zachycení všech přístupných informací. Vstupní okruhy pro původní rozhovory byly vytvořeny na základě prostudovaného materiálu, tedy buď přejaty z předešlých výzkumů na obdobná témata, nebo vyvozeny z teorie. Získaná data by pak byla postupně kódována do co nejužších kategorií [Flick 2004: 253]. Polostrukturované rozhovory v rozsahu do dvou hodin by byly provedeny s jednotlivci buď po domluvě, nebo přímo v terénu, podle toho, jaká by byla k respondentům nejsnazší cesta, a nahrávány na diktafon.

6.4.2 *Způsob zpracování dat*

Analýza pomocí zakotvené teorie by pak proběhla ve třech stádiích, kdy u první by byli na základě studia teoretických poznatků a vlastních zkušeností navrženy okruhy rozhovorů; v dalším stadiu by proběhlo dotazování pomocí těchto okruhů, následované doplňujícími otázkami vzniklými během rozhovoru; třetím stadiem by bylo kódování výsledků, po němž by nastalo přerozdělení kategorií. Na závěr mělo proběhnout srovnání výsledků našeho výzkumu s výsledky nezávislého výzkumu na obdobné téma [Flick 2004].

6.4.3 *Proměnné*

Zkoumanými faktory u respondentů by byly jejich sociální adaptabilita, uplatnění na trhu práce, rodinný stav, forma ubytování, osobní pocit životního úspěchu a zda se cítí nějakým způsobem být handicapovaní.

6.5 *Překážky při shánění respondentů*

Ukázalo se však, že dopátrat se bývalých chovanců je pro někoho, kdo nemá osobní kontakty, velice obtížné.

Respondenty jsem se pokoušela sehnat prostřednictvím vlastních kontaktů – prosba prostřednictvím sociálních sítí, oslovení vytipovaných osob, které by se mohli v daném prostředí pohybovat. Tato strategie byla bezúspěšná i u lidí, kteří pracují například v diagnostickém ústavu nebo studují speciální pedagogiku – na lidi, kteří si ústavem prošli, kontakty buď neměli, nechtěli je zprostředkovat (neměli s danými lidmi dobré zkušenosti) nebo odmítli rozhovor poskytnout samotní bývalí studenti DD a PVZ. Následně jsem psala e-mail cirka dvaceti ústavům, nemožnost mi vyhovět vyjádřil pouhý jeden ústav, od ostatních se mi většinou nedostala žádná odpověď. V dalším kole jsem ústavy obvolávala. Telefon někdo zvedl v průměru na čtvrtý pokus, oslovený pracovník však nebyl schopen mé prosbě o zprostředkování kontaktu na bývalé studenty vyhovět, nebo mě odkázal na ředitele či jeho zástupkyni, kteří mi řekli totéž, a to, že

kontakty na chovance mi poskytnout nemohou – ty jsou zákonem chráněné a i kdyby místo toho předali můj kontakt jim, minimálně 80% kontaktů v databázi je neplatných (dle slov pí. Zástupkyně), ani poskytnout informace o tom, jak se jim daří – monitorování chovanců po jejich odchodu je taktéž nezákonné. Zhruba polovina bývalých chovanců je údajně ve vězení. Příležitostně jim někdo napíše, že se má dobře a že je má rád, ale nic specifického. Většinou si na ně vzpomenou ti, kteří sedí.

6.6 Realizovaný výzkum

6.6.1 Metoda

Výzkum jsem tedy upravila a místo dotazování samotných mladých lidí, kteří již opustili ústav, a zjišťování jejich individuálních osudů, subjektivních zkušeností, kompetencí a potřeb, jsem se rozhodla informace získat zprostředkovaně pomocí polostrukturovaných expertních rozhovorů s pracovníky ústavu.

Expertním rozhovorem se rozumí zaměřený rozhovor s odborníkem na zkoumané téma, v němž nás nezajímají respondentovy osobní postoje a jeho osoba, ale jeho oborové nebo tematické vědění [Hendl 2005].

Expertní rozhovory nám sice neumožní proniknout do prožívání situace samotnými odchovanci ústavů, jejich vnímání sebe sama a své situace, ale na druhou stranu nám poskytují zasvěcený pohled s odborným nadhledem a uvědoměním širších souvislostí, od člověka, který má vnitřní informace a zároveň zná teorii a legislativu. Sociální kompetence navíc dokážou lépe posoudit lidi, kteří vidí interakce jednotlivce s ostatními z pohledu třetí osoby. Pracovníci ústavu dokážou porovnat vývoj jednotlivců v průběhu času a srovnat sociální kompetence, vzdělání, praktické dovednosti a porozumění světa dětí z jejich ústavu lidí vyrůstajících ve funkčních rodinách. Zároveň nám expertní rozhovor umožňuje posouzení větší skupiny, ne pouze situace vybraných respondentů.

Rozhovory byly provedeny ve dvou případech s jednotlivci, ve dvou případech se sociální pracovníci a speciální pedagožkou, které se navzájem informačně doplňovaly. Rozhovory byly nahrávány na diktafon, ale na žádost respondentů nebudou po dokončení výzkumu archivovány a ústavy i veškeré osobní údaje budou

anonymizovány. Z toho důvodu také nebyly provedeny kompletní přepisy rozhovorů, ale pouze shrnující protokoly, kde jsou data redukovány.

6.6.2 Charakteristika vzorku

Můj vzorek tvořilo 6 pracovníků ústavů, konkrétněji 3 speciální pedagogové, 2 sociální pracovníce a 1 ředitel. Některé ústavy si nepřály být jmenované, proto je budu v analytické části označovat písmeny. Abych však přiblížila vzorek, zmíním, že se jednalo o speciální pedagožku a sociální pracovníci z výchovného ústavu v Ústeckém kraji (VÚ „A“), sociální pracovníci a etopedku z dětského domova v Zlínském kraji (DD „B“), etopedku z dětského domova v Pražském regionu (DD „C“) a ředitele výchovného ústavu z Kutnohorského kraje (VÚ „D“). Reprezentativita vzorku je omezená z důvodu nízkého počtu respondentů takže se výsledky nedají zevšeobecnit na celou populaci lidí, kteří v pozdní pubertě pobývali buď v dětském domově nebo výchovném ústavu. Berme však v potaz, že každý pracovník reprezentuje osudy desítek mladých lidí, jejichž zkušenost s ústavem měl možnost pozorovat a že mimo osobních zkušeností zprostředkovává také odborný názor.

Mezi respondenty výzkumu bylo 5 žen a 1 muž, což je pouze mírné vychýlení od rozložení pohlaví pracovníků u tohoto povolání v ČR²⁹. Protože se jedná o expertní rozhovory, kde respondent nereprezentuje sebe, ale svou oblast působnosti, tedy buď konkrétní ústav, ve kterém pracuje nebo ústav jako takový, bližší informace o respondentech – jejich věk, délka jejich praxe v ústavu, dosažené vzdělání, nebyly zapotřebí.

Výběr vzorku byl proveden oportunisticky, na základě toho, kdo z mnoha oslovených pracovníků byl ochotný se na výzkumu podílet.

6.7 Analýza výsledků empirického šetření - interpretace rozhovorů

Zjištění rozhovorů jsou rozkódovány na základě původních tematických okruhů pro rozhovory společně s novými vyvstálými souvislostmi. Protože se většinou nejedná o

jednoznačné informace které by se dali snadno graficky zobrazit, ale o polemiky, místo grafů a tabulek jsem zjištění ponechala v souvislém textu.

6.7.1 *Stav dětí v době příchodu do ústavu*

Zajímalo mne, jaké mají děti základy sociálních a praktických dovedností z domova, zda třeba umějí vařit, umějí nějaké řemeslné práce, mají hygienické a pracovní návyky, dostatečné komunikační schopnosti. Zde se zásadní rozdíl ve vstupních předpokladech dětí v dětských domovech a dětí ve výchovných ústavech neprojevil.

Dle výpovědí pracovníků jsou „rozdíly v této oblasti mezi klienty značné“ (VÚ „D“) a každý případ je jiný, avšak celkový dojem je ten, že všeobecně jsou děti při příchodu značně zanedbané. Jedině VÚ „A“ tvrdil, že většinou základ společenských a praktických dovedností z domova mají, jelikož do ústavu se naprostá většina z nich dostává až během dospívání, takže se počítá s tím, že doma už se něco naučili. Zároveň si však protiřečí a tvrdí, že někteří jsou zvyklí žít na ulici a vědí jen to, co se naučili tam. Mnozí vyrůstají ve velice nevhodném prostředí, například když rodiče vaří pervitin, nebo matka prostituje a otec je ve vězení, takže doma moc času netráví a nemají tam moc co pochytit. To potvrzuje i VÚ „D“, který uvádí, že „nejlépe jsou na tom v oblasti hygieny, když i zde jsou (někdy značné) rezervy. Jinak v podstatě neumějí nic“. Dodává, že nejvyšší kompetence v oblasti sociálních dovedností vykazují děti, které do výchovného ústavu přijdou z DDŠ. To zároveň poukazuje na význam ústavní výchovy v případech, kde rodina selhává.

Situace v dětských domovech je obdobná, některé děti musejí dokonce učit čistit si zuby, pravidelně se mýt. Vařit se děti učí až v DD, „od rodičů často znají jenom rychlé polotovary, čínské polévky, suché rohlíky“. S úklidem mívají některé děti i po letech potíže, obzvláště ty, které do ústavu přicházejí až v pozdějším věku (12+). Výjimku tvoří děti, které se musely starat o mladší sourozence a o domácnost, takže je pro něj uklízení a různé práce v domácnosti samozřejmostí (DD „C“). V DD „B“ mají stejnou zkušenost, děti přicházejí hodně zanedbané, většinou bez jakýchkoli sociálních a hygienických návyků. Někdy si ani neumí umýt hlavu, nemění si spodní prádlo, neznají základy slušného chování, jsou značně nevzdělané. Starší děti umí alespoň to, co se

²⁹ Podle stavu k 31.12.2010 bylo z 4748 pracovníků zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy 3117 žen. To je podíl žen k mužům zhruba 3,25:5. *Výkonové ukazatele 2010/2011 - kapitola H. ÚIV.*

naučili na ulici, z domova toho znají málo. Lépe jsou na tom děti, které pobývaly u pěstounských rodin

Děti přicházející do dětských domovů a výchovných ústavů jsou na tom tedy, co se týče sociálních a praktických dovedností, hodně špatně. Nutno tedy podotknout, že pokud v oblasti sociálních kompetencí zaostávají za dětmi vyrůstajícími ve funkčních rodinách, není to následkem ústavní deprivace, jak se často říká, ale následkem neúspěšné socializace, která proběhla ještě před jejich umístěním v ústavu.

6.7.2 Způsob práce s dětmi

Vzhledem na stav, ve kterém děti do ústavů přicházejí, mne zajímalo, jakým způsobem se napravují psychologické následky zanedbání a nedostatky v sociálních a praktických dovednostech. Dále jsem chtěla vědět, jaké praktiky používají pracovníci v ústavu k přípravě svých studentů na život mimo instituci a jakým způsobem se liší práce s dětmi v rozlišných typech ústavu, kde děti v jednom mají jiné potřeby než ty v druhém. Děti v dětských domovech jsou „pouze“ zanedbané, ve výchovných ústavech jsou samy problémové a obtížně vychovatelné, je tedy s nimi potřeba různě pracovat.

6.7.2.1 Vedení k zodpovědnosti a poslušnosti

Děti, které přicházejí do dětských domovů jsou dle slov etopedky z DD „C“ „po příchodu často zaražené a utáplé, proto se hned z počátku zdají hodné, pracovitě... splní, co po nich chceme, uklízí, ale musíme jim vše ukazovat, jak se co dělá“. Na druhou stranu děti ve výchovných ústavech v rodinách většinou neměly žádná pevná pravidla a mají problém respektovat autority. Proto je nutné dodržovat přísný režim a řád, nejen, aby se děti naučily fungovat ve společnosti, kde je respekt k autoritám a disciplína často nutností, ale také jako prostředek k vzdělávacím potřebám. Využívají k tomu bodovací systém, aplikovaný téměř na vše – školní aktivity, zájmové aktivity, slušné chování, hygienu, společenské dovednosti (např. po vchodu do budovy si sundají čepici, pozdraví), za které získávají body. Pokud se nepodřídí režimu a není dosažen dostatečný počet bodů, nemají kluci povolenu návštěvu domova. To je jejich jediný motivační faktor, hlavní nástroj, jak vymáhat u studentů poslušnost. Díky pevným

pravidlům pak ve výchovném ústavu kluci do značné míry poslouchají. Do doby, než ústav opustí, „značná část z nich smysl pravidel pochopí a dospěje“. Dále se v ústavu chlapci učí nést odpovědnost za své činy a to nejen díky bodovacímu systému a trestům a odměnám z něj vyplívajících, ale také díky trestům a soudním řízením za prohřešky spáchané před jejich umístěním v ústavu, které je v ústavu dostihují (VÚ „A“).

Nejvýraznější rozdíl ve výchovném přístupu u DD a VÚ je tedy důraz na pevná pravidla a poslušnost u druhé skupiny. Bodovací systém jsou používány i v některých dětských domovech (uvést odkaz), ale děti v nich mívají větší volnost. K zodpovědnosti se však děti snaží vést i tam. DD „C“ říká „Starší děti, které už navštěvují OU, SOU nebo SOŠ, se snažíme neustále motivovat k brigádám. Pomáháme jim s jejich hledáním, příp. zařízením, pak už je to na nich. I když máme občas možnost jejich docházku a pracovní výkon kontrolovat, mají velký problém si tyto brigády udržet. Je velice málo dětí, které pracují někde dlouhodoběji. Většinou při prvním konfliktu v práci nebo při záchvatu lenosti brigádu ukončují. Není v našich silách tohle nějak ovlivnit. Někteří starší o brigádu vůbec nestojí, nechce se jim. Hlavně holkám, které si raději najdou přítele, který za ně vše platí a kupuje jim dárky, cigarety, tudíž peníze dle svých slov nepotřebují“.

6.7.2.2 *Příprava na samostatný život*

V teoretické části práce uvádím, že v mnohých dětských domovech existují možnosti specializovaných programů připravujících mládež na odchod z ústavu do samostatného života, které jsou poskytovány neziskovými organizacemi. Těch se účastní i studenti DD „C“ – například Lépe připraven do života a Správná šance. Jako jediný ústav také uvedli, že si se staršími neustále povídají „o tom, co bude, až budou dospělí, co by chtěli dělat, jak si to představují“, a „Upravujeme jejich představy o jejich možnostech, snažíme se jim dát reálný náhled“. Ve výchovných ústavech žádné programy ani speciální metody za tímto účelem nevyužívají. Jelikož jsou takovéto projekty však zprostředkovávány neziskovými organizacemi, nejsou přístupny ani všem dětem v dětských domovech. V DD „B“ přistupují k rozvoji sociálních a praktických dovedností velice přirozeně, podle nastalých situací, žádné programy nevyužívají.

Ve všech zkoumaných ústavech příprava na samostatný život probíhá v rámci výuky (logické a praktické problémy typu „co udělám, když...“) nebo přirozeně podle

toho, co se naskytne – například někomu dojde doporučená zásilka, všichni si ji jdou na poštu vyzvednout, jinému dojde pokuta tak ji řeší, jde se na úřad vybavit někomu pas, atd. Dále se učí vyplňovat složenky, žádosti o OP.

Ve VÚ „A“ spoustu věcí probírají v rámci občanské výuky, dále pak mají například kurzy o finanční gramotnosti. Ty však chlapci většinou prospí, je těžké je přimět, aby dávali pozor a brali výuku vážně. Podle slov speciální pedagožky „tato forma výuky není pro problémovou mládež vhodná“. Jedině u studentů, kteří se po ukončení ústavní výchovy nevracejí do rodiny, ale pokračují do domova na půli cesty, probírají individuálně náležitosti, které by mohli potřebovat. Podobně v DD „B“ měli pracovníci vůči kurzu finanční gramotnosti výhrady. Banka, kterou navštívili, místo vedení dětí k zodpovědnosti, dělala propagaci svých služeb a naváděla studenty k zřizování úvěrů a půjček.

V přípravě na samostatný život má většina dětských domovů oproti výchovným ústavům tu výhodu, že je snaha prostředí co nejvíce přiblížit životu v rodině, je to tedy prostředí přirozenější, než je ve VÚ možné, a děti mají na rozdíl od studentů VÚ volnost pohybu, takže je jim poskytnuta větší volnost a samostatnost. V DD „C“ si například děti samy uklízejí, perou, nakupují, často i vaří (samy si vymýšlejí co), hledají si brigády, starší (cca nad 16) chodí občas samostatně k lékařům – i k odborným. To by ve výchovném ústavu, z důvodu rizika útěku, nebylo možné, ač praní, uklízení a vaření se věnují také.

6.7.3 Možnosti vzdělání

Rozdíl v možnostech vzdělání je způsoben dvěma faktory: nemožností volného pohybu ve většině výchovných ústavů a rozdílem ve financování. Vedle rozpočtu ústavu mají děti v dětských domovech přístup i k sponzorskému financování školního, které děti ve výchovných ústavech nemají.

VÚ „A“ má vlastní střední školu, na níž mají na výběr ze čtyř oborů: tříletý obor kuchař-číšník a dvouleté obory v oblastech stavebnictví, stravování a zahradnictví. Na tříleté obory se ale doporučují většinou pouze ti studenti, kteří dokončili všech 9 tříd základní školy bez propadení. To nejen z toho důvodu, že mají větší studijní potenciál, ale také z věkových důvodů – pouze pokud jsou dostatečně mladí, stihnou se vyučit do

plnoletosti nebo do devatenácti let. Pokud při dosažení plnoletosti studenti ještě nejsou vyučeni – často případ u tříletého učebního oboru, nebo také u studentů, kteří do ústavu přišli až v sedmnácti letech – doporučuje se ústavní výchovu si prodloužit. Prakticky nikomu, kdo si chce školu dodělat doma, se to totiž nepodaří. Bez řádu ústavu nemají dostatečnou disciplínu a školu vzdávají. Po dosažení plnoletosti student zůstává ve výchovném ústavu na dohodu. Pokud však poruší ústavní řád, mohou být z ústavu vyloučeni a nemohou tam pokračovat ve studiu. Protože mnozí nemají dostatečnou kázeň, stává se, že si nechají ústavnou péči nařídit soudně, aby měli jistotu, že v ústavu až do vyučeni zůstanou. Soudní prodloužení však nikdy nebývá proti vůli studenta.

V dětských domovech, ale i v VÚ „D“ studenti docházejí do normální školy, obor si vybírají libovolný, někteří i dojíždějí do sousedních měst a v případě potřeby, když se nikde v okolí nenachází škola s vybraným oborem, jim ústav umožňuje i pobyt v internátu. VÚ „D“ pak v případě neúspěchu ve studiu svým studentům nabízí rekvalifikační kurz v rámci pracovní výchovné skupiny. V dětských domovech mají děti navíc často zvýhodnění u přijímaček a díky sponzorům možnost studia na prestižních školách (OpenGate, První soukromé učiliště), včetně univerzit.

Všechny ústavy své studenty ve vzdělání maximálně podporují, je to jejich priorita. Když už nic jiného, alespoň pak odcházejí s výučním listem/maturitou a mají šanci se uplatnit na pracovním trhu. Ústavy se snaží udělat vše pro to, aby ve studiu jejich studenti uspěli. Proto v DD „B“ na zvláštní školy děti chodí až poté, co na normální škole selhaly a v DD „C“ děti usměrňují v tom, zda vybrat střední školu nebo učiliště, podle toho, kde je vyšší šance, že studium dokončí.

Všichni se také shodují, že úroveň vzdělání jejich studentů je velice nízká. Ve VÚ „A“ odhadují úroveň vzdělání většiny při příchodu do ústavu na zhruba 4. třídu základní školy, někteří jsou dokonce téměř negramotní. Ač je vzdělání hlavní prioritou ústavu, většina studentů stěží prolézá dvouleté učební obory. Úspěšnost ve studiu je však vysoká, nevyučeni vycházejí většinou pouze ty děti, které do ústavu přicházejí téměř plnoleté, nebo pocházejí z prostředí, kde vzdělání není tradiční hodnotou.

6.7.4 Kulturní rozvoj

Dle druhého bodu § 10 zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí je povinností obecního úřadu každé obce naplnit „předpoklady pro kulturní, sportovní,

jinou zájmovou a vzdělávací činností dětí“ pomocí různých mimoškolních aktivit. Zajímalo mne proto, jaké mají v každém ústavu děti možnosti volnočasových aktivit.

U všech zkoumaných ústavů je nabídka mimoškolních aktivit široká. Většinou se jedná o kombinaci aktivit rozvíjejících kulturní znalosti a sportovní dovednosti (výlety, divadlo, kino, muzikály, výtvarné dílny, bazén, různé sportovní aktivity) a kroužky rozšiřující praktické dovednosti (kroužek vaření, polytechnická činnost). Během vařících víkendů v DD „B“ se například společně nakoupí suroviny a celý víkend vaří různá jídla. Běžně si děti samy nevaří, ač má každá rodinná buňka k dispozici kuchyň, takže v případě zájmu mají možnost na svých kulinářských dovednostech pracovat. Minimálně však díky těmto víkendům vařit do jisté míry umějí a učí se tam znát hodnotu potravin.

Rozdíl mezi dětskými domovy a výchovnými ústavu je pak především v rozpočtu. Ve VÚ „A“ dříve jezdili i k moři, měli širší nabídku sportovních aktivit, nyní je program z důvodu nedostatku financí omezený. Ústav sice hradí i individuální kroužky jako fotbal nebo výuka hry na hudební nástroj jednotlivým studentům, kteří mají zájem, ale pouze, pokud dodržují řád, jsou spolehliví – je to spíše za odměnu. V DD jsou na druhou stranu díky sponzorům možnosti prakticky neomezené. Jezdí i na pobyty v zahraničí, v DD „B“ jim dále Nadační fond Livie a Václava Klausových hradí polovinu ceny autoškoly. V tomto ohledu jsou zvýhodněny i oproti mnohým dětem z rodin, které si tolik zájmových aktivit z finančních důvodů nemohou dovolit.

6.7.5 Sociální dovednosti při odchodu z ústavu

Během pobytu v ústavu dochází k výraznému zlepšení sociálních kompetencí. V určitých ohledech ale nadále trpí děti procházející ústavu nedostatky. VÚ „A“ vypovídá: „Mají scestné představy o životě, například očekávají výplatu nejmíň 20 tisíc. Část z nich dokonce netouží po zaměstnání, raději by se věnovali trestní činnosti, protože vydělává víc“. V DD „B“ je tomu taky tak. Podobně u mezilidských vztahů nemají náhled, jak vypadá normální funkční zdravá rodina (DD „C“). Míra pokroku také záleží na délce pobytu v ústavu a zda je dítě v ústavu od nízkého věku, nebo přichází až v šestnácti sedmnácti letech, kdy je jejich socializace dovršena a těžko se cokoliv napravuje. Některé děti už sociálně zdatné přicházejí, s lidmi to umějí, například dobře ovládají účelové jednání (DD „C“).

Co se týče interakce s ostatními lidmi, s autoritou, až na některé nepřizpůsobivé jedince, většinou problém nemají, s vychovateli spolupracují. Mezi sebou až tak ne, ale je to životní zkušenost. V prostředí kde vyrůstali a kam se vracují, jsou podle pracovníka VÚ „D“ úspěšnější ti, kteří prosazují hlavně své zájmy. Mezi sebou mají klasické vrstevnické vztahy, někdy horší, někdy lepší. Děti z jedné rodinné skupiny spolu většinou drží (DD „C“).

Žádné rozdíly mezi úrovní sociálních dovedností v době odchodu z ústavu do samostatného života u dětí z dětského domova a dětí z výchovného ústavu z výzkumu nevyplývaly.

6.7.6 Praktické dovednosti při odchodu z ústavu

Podle tvrzení DD „B“ v době odchodu z ústavu nějaké praktické dovednosti děti mají, ale hodně záleží na jejich zájmu. Navíc jim tím, že v domově mají všechno zařízené, nedocházejí širší souvislosti. Dívky většinou například umějí zapnout pračku, ale už jim nedojde, že když prací prášek dojde, musí se dokoupit a že něco stojí. Vůbec neumějí hospodařit s penězi, mají naprosto zkreslenou představu o ceně, neumějí pracovat s rozpočtem – například jak navařit pro pět lidí, kolik na to bude potřeba surovin. V DD s penězi nepracují, mají pouze kapesné, které utrácejí například za pivo a cigarety. Jinak mají o vše postaráno. Podle DD „C“ zas mají reálnější náhled na situaci rodičů. Začínají chápat, proč jsou v DD, často by se ani nechtěly vrátit zpět do rodiny. Zlepšují se jejich hygienické i praktické návyky, získávají větší rozhled o svých možnostech. Dále se v DD „C“ děti naučí „vařit, uklízet, prát, dodržovat hygienické návyky. Běžné domácí opravy mají možnost okoukat hlavně na rodinných skupinách (...). Naučí se u nás také odklízet sněh, uklízet listí, plejt zahradu, zalévat kytky a tak.

Ve výchovných ústavech jsou na tom děti podobně. Ve VÚ „D“, ale podobně i v VÚ „A“, z praktických dovedností – vaření, uklízení, řemeslné práce (údržba auta, zašívání oblečení, kutilství), hygienické návyky (myjí se, mají vyprané oblečení), umějí vše. Projevuje se výrazný rozdíl oproti příchodu, pouze u cca 2% je minimální, a asi u 10-15% není až tak uspokojivý. Pracovní návyky mají také vybudované, většina má za sebou nějaké brigády, především manuálního rázu, čímž si také pilují praktické dovednosti (starost o zahradu, malování bytu, stěhování pro obyvatele z okolí). Navíc

nemají moc času zahálet, vedle školy je mnoho aktivit jako sportovní činnost, údržba ústavu, úklid (VÚ „A“).

V této oblasti se tedy neprojevili rozdíly mezi dětmi v DD a ve VÚ, ale naopak se ukázalo, že jsou na tom děti z ústavů „prakticky občas lépe než děti z rodin a to právě z důvodu, že se musejí naučit prodírat tím životem dřív“ (DD „C“).

6.7.7 Hodnotová orientace

U DD i PVZ se u studentů projevují převrácené hodnoty, zaměřují se výhradně na materiálně, vůbec neumějí hospodařit. Během pobytu v ústavu se jejich hodnoty mění a vyvíjejí, začíná jim záležet na rodině, uvažují o vlastní budoucnosti a rodině, nezáleží jim však třeba na vlastnostech a ctnostech. Vývoj hodnot se projevuje nejvíce během stresového období kolem závěrečných zkoušek, kdy je znát, že jim záleží na úspěchu a budoucnosti. Na hodnotách se v ústavu pracuje, odcházejí z něj motivováni a přesvědčení o svých ambicích, ale po odchodu jim plány mnohdy nevyjdou a tehdy se zvyšuje riziko selhání. To je značně způsobeno situací a okolím, ne nedostatkem motivace samotných studentů.

6.7.8 Uplatnění

Tak, jako u kteréhokoli jiného jedince, jsou osudy mladých lidí vycházejících z dětského domova nebo výchovného ústavu velice individuální. Samozřejmě je těžké zhodnotit, jak významnou roli při jejich úspěchu a selhání hraje štěstí, povahové rysy, škody na dětech napáchané v dětství nevhodným prostředím a jaký význam hraje ústav. I tak je nutné pro zhodnocení jeho práce zaměřit se i na uplatnění jeho studentů v životě.

U mládeže vycházející z VÚ „A“ zda se uchytí, záleží do obrovské míry na tom, kam po odchodu z ústavu zamíří - zda se vrací do nevyhovujícího rodinného prostředí, potažmo do problémové party, nebo se osamostatňují, a také na tom, v jaké oblasti žijí – v některých regionech je práce více než jinde. Odhadem se uchytí tak čtvrtina/pětina studentů, ostatní žijí zahálčivým způsobem v původní rodině nebo na sociálních dávkách, část skončí ve vězení. Mnozí, navzdory motivaci a snaze, narážejí na vysokou nezaměstnanost v regionu a až po nárazu na zdánlivě nepřekonatelnou překážku se

uchylují k trestné činnosti. I ti, co mluví o preferenci trestní výdělečné činnosti před zaměstnáním, by v praxi místo přijali, narážejí na nedostatek pracovní nabídky. Někteří se pak živí třeba manuální prací nebo jako pracovníci bezpečnostní služby, když zjistí, jaká je situace na pracovním trhu. Není to tak, že by se drželi svých nerealistických představ o životě.

O uplatnění mládeže z VÚ „D“ jsem se dozvěděla pouze, že „procento relativně úspěšných klientů je značné“ a že s návratem do rodin, přechodu do domovů na půli cesty a plným osamostatněním se studenti rozdělují zhruba na třetiny. Bez detailnějších informací o tom, jakým překážkám studenti po osamostatnění čelí, na co narážejí a interpretace pojmu „relativní úspěšnost“, není možné úspěch studentů tohoto ústavu adekvátně zhodnotit.

U studentů z DD „B“ je uplatnění údajně úspěšnější. Výsledky jsou však také velice individuální. Některé děti se ani po pobytu v ústavu nezlepší, především z důvodu nezájmu. Pomoci se dá jen tomu, kdo si pomoci nechá. Všichni mají do života stejné šance, ale některé dítě je využije, jiné ne. Celkově je úspěšnost ale vysoká, uplatňují se prakticky všichni, s výjimkou dětí, které se nechtěly vyučit. Mívají po odchodu z DD práci i rodinu. Některé děti bývají i při odchodu z ústavu poněkud citově ploché oproti dětem z rodin, ale rozhodně nejsou zanedbané. Často jim v uplatnění v životě do značné míry pomáhá rodina partnerů, kteří si neprošli ústavem. Děti ze sociálně deprivovaného prostředí, kde ani rodiče nemají potřebné sociální kompetence, vědomosti, pracovní návyky, orientaci ve společnosti a výchovu, které by mohli dětem předat, na tom bývají nejhůř.

V DD „C“ situace už tak pozitivně nelíčili. Vyskytují se i případy, kdy „i po 5-6 letech od opuštění dětského domova jsou pořád na ulici, plácají se po kamarádech, jsou závislí“. Jiní však pokračovali ve studiu, „našli si po menších či větších potížích práci, nebo práci neustále střídají, ale mají snahu pracovat a neflákají se“. Pak jsou takoví, kteří se vrátili k rodině a nějakým způsobem v ní dále vegetují. Časté je, že mají své vlastní dítě, nebo ukončují nechtěné těhotenství, cca do 2 let od odchodu. Odhad speciální pedagožky o úspěšnosti bývalých studentů DD je tak na 50/50, co se týče uplatnění na trhu práce, případně založení rodiny. V případě, že se za úspěšnost považuje „vše, co není na ulici, ve vězení nebo na drogách“, tak bych proporci stanovila na 20/80. Nejčastěji se studenti po ukončení ústavní výchovy vrací zpátky do rodin, nebo se odstěhují k příteli/přítelkyni. Do domů na půli cesty jdou pouze výjimečně.

Situace se tedy nedá posoudit z hlediska vyšší úspěšnosti jednoho nebo druhého typu ústavu, výsledky jsou velice individuální, mládež z dětských domovů i výchovných ústavů prožívá obdobné komplikace. Narážejí nikoli na rozdíly, které je rozdělávaly při vstupu do ústavu – tedy problémové chování dětí ve výchovných ústavech versus značné zanedbání dětí v dětských domovech, ale na negativní vliv původní rodiny, nepřipravenost čelit vnějšímu světu, nerealistické představy o životě a individuální povahové nedostatky.

6.7.9 Překážky a nedostatky v práci ústavů

Chybou je, že se dnes úřady snaží děti co nejdéle udržet v rodinách. Do ústavu děti tedy docházejí až ve fázi, kdy už socializace proběhla a studenti již nejsou tvární. Poruchy chování již nejsou pouhým projevem, jsou rysem jejich osobnosti, děti jsou pevně zabudováni do své problémové party. Když jsou navíc do ústavu umístěni třeba ve věku 17 a půl let, za půl roku se s nimi reedukační a resocializační zábrany učinit nedají. To je názor VÚ „A“, ale souhlasí i DD „B“. Ten dodává, že v poslední době se uvažuje, že se dětské domovy zruší úplně. Avšak minimálně polovina dětí v nich umístěných vůbec není vhodná do pěstounské péče – mívají psychologické i zdravotní problémy: ne každá rodina je připravena těmto poruchám čelit, chtějí raději „normální“ dítě. Říká se „lepší nějaká rodina, než žádná“, ale ve většině těchto případů to skutečně pravda není. Z toho vyplývá, že pracovníci vidí v ústavní výchově smysl a nepovažují ústavní deprivaci za riziko pro děti v nich umístěné, spíše naopak je rizikem ponechat dítě v nefunkční rodině. Například v DD „C“ tím, že rozběhli rodinné skupiny v bytech, zkušební byty i startovací byty, dávají dětem větší šanci se uplatnit v budoucím životě.

Jako největší příčinu selhání pak VÚ „A“ vnímá nedostatečnou následnou péči. Úspěšnost studentů v životě by byla vyšší, kdyby měli více pracovních příležitostí, například chráněná pracovní místa v designovaných podnicích jako jsou restaurace/kavárny. Motivováni studenti jsou, narážejí na to, že není práce. DD „C“ souhlasí, že „v naší zemi chybí péče o ty, kteří opouštějí DD. Domy na půli cesty jsou málo, hlavně neefektivní, protože je to svým způsobem další ústav. Více by se měli zajímat kurátoři, provázet mladé jejich životem ještě po nějakou dobu po odchodu, pomoci jim nalézat pracovní příležitosti, apod“. Kompromisní názor pak vyjádřili pracovníci DD „B“, kteří DPC vnímají negativně. Přijde jim, že se jedinec vycházející

z ústavu dostatečně neosamostatňuje, jelikož pořád žije v chráněném prostředí s nařízeným režimem, pohromadě s dalšími lidmi s ústavu. Takovéto prostředí u nich nebuduje zodpovědnost. Často jsou domovy v katastrofickém stavu. Tito lidé si neváží materiálních věcí, nedbají na své obydlí. Kdyby se mělo něco v DD vylepšit, určitě to, aby měly děti více samostatnosti, nechat je některé věci si udělat samotné, dělat vlastní rozhodnutí. V ústavu je pro ně všechno zařízené.

6.7.10 Způsob získávání zpětné vazby a hodnocení práce ústavu

Pracovníci ústavů, jak DD tak VÚ, se nejčastěji o tom, jak jejich studenti dopadají po odchodu z ústavu, nejčastěji dovídají pomocí sociálních sítí. Studenti zpravidla mají své vychovatele mezi přáteli a udržují do jisté míry kontakt, „rádi se chlubí s případnými úspěchy nebo si povídají o svých problémech“ (DD „C“). Oficiální zpětnou vazbu ústavu většinou nemají (to mi bylo potvrzeno i v mnohých telefonických rozhovorech při původní snaze dopátrat se bývalých studentů ústavů), informace mají pouze o těch bývalých studentech, kteří se sami ozvou, nebo zprostředkovaně přes studenty, kteří v ústavu dále pobývají a jsou s bývalými studenty v kontaktu. Ve VÚ „A“ něco vědí i od rodičů, s nimiž pracovníci udržují kontakt a od kurátorů, kteří za ně po jejich dovršení plnoletosti a odchodu z ústavu přebírají zodpovědnost. Jediný z dotazovaných ústavů, který má relativně kompletní informace o studentech - dle vlastního tvrzení zhruba o 80% - je VÚ „D“, který se je kromě od současných či bývalých studentů snaží „pravidelně získávat od magistrátů, vězeňské služby apod.“.

6.8 Validita a reliabilita

Jak z velikosti vzorku, tak z informací zjištěných v rozhovorech vyplývá, že reliabilita výzkumu není ideální: v úspěšnosti uchycení mladých lidí vycházejících z ústavu do samostatného života hraje roli příliš mnoho faktorů, tak jako u kteréhokoli jedince, bez ohledu na to, zda vyrůstal v ústavu nebo ne. Zda se studentům výchovných ústavů a dětských domovů podaří najít si práci, založit rodinu, zdržet se trestné činnosti, vyvinout si dostatečné sociální kompetence a naučit se o sebe postarat nezáleží pouze na činnosti ústavu, ale také na povahových rysech jednotlivců, socializace, kterou si prošli

před příchodem do ústavu, zásah rodiny po jejich odchodu z ústavu, pracovní příležitosti v regionu, ve kterém žijí, náhoda a mnoho dalších. Osudy lidí vycházejících z ústavu jsou velice individuální, proto ani největší vzorek by nám nejspíše neposkytl dostatečná data k zobecnění závěrů na celou populaci lidí vycházejících z dětských domovů a výchovných ústavů. Validita je taktéž omezená, protože byly rozhovory prováděny s pracovníky ústavu, tedy zainteresovanými osobami, jejichž hodnocení vlastní činnosti nemusí být zcela objektivní. Nicméně se jedná o výzkum kvalitativní, kde nás spíše než konkrétní zobecnitelné výstupy zajímají procesy probíhající během reedukační a resocializační činnosti v ústavu a jejich vliv a dopad na děti v nich umístěné. Validitu proto považuji za dostatečnou.

6.9 Závěr empirického šetření

Ze zjištěných výsledků vyplývá, že rozdíly mezi dětskými domovy a výchovnými ústavu nejsou tak značné, jak jsem očekávala na počátku práce.

Potřeby dětí umístěných ve výchovných ústavech a dětských domovech se ukázaly být zásadně odlišné pouze ve výchovných potřebách - svěřenci výchovných ústavů bývají obtížně vychovatelní, mají při příchodu do ústavu závažné potíže s autoritou, zatímco v dětských domovech se děti projevují převážně jako poslušné –u první skupiny je proto kladen větší důraz na řád, disciplínu a poslušnost, zatímco druhým je poskytována větší svoboda díky jejich ochotě spolupracovat. Nedostatek zodpovědnosti však projevili obě skupiny, a formální forma vzdělávání se u kurzů finanční gramotnosti také ukázala jako nevhodná u DD i VÚ.

Jediný další výraznější rozdíl je, že z důvodu společenského vnímání jejich pozice mají svěřenci dětských domovů oproti dětem ve výchovných ústavech lepší přístup k sponzorským darům a z toho plynoucí určité výhody. Způsob práce s dětmi se zásadně neliší a výstupy jsou taktéž velice podobné. Přes jakékoliv vstupní rozdíly, po odchodu z ústavu čelí mládež odcházející z dětských domovů i výchovných ústavů stejným nerealistickým představám o životě, nedostatečnou samostatností, nepříznivým vlivům původních rodin a nedostatečné následné péči, která by jim usnadnila přechod do samostatného života. Navzdory všem rozdílům mezi ústavu, které byly popsány v teoretické části práce, se ve výzkumu schodek mezi prací ústavů neprojevil.

Pokrok v oblasti praktických i sociálních dovedností, stejně tak i v úrovni vzdělání a připravenosti pracovat je u studentů jak dětských domovů, tak výchovných ústavů od příchodu do odchodu z ústavu výrazný. Následné neúspěchy bývalých studentů v jejich samostatném životě se pak do značné míry dají přičíst nedostatečné následné péči, rodinám jedinců a okolnostem. Samotné ústavy se ve své funkci připravit studenty na samostatný život považují za relativně úspěšné, možná s výjimkou nedostatečného poskytování samostatnosti studentům tak, aby je vedli k nutnosti spoléhat sám na sebe a činit vlastní rozhodnutí. Z tvrzení etopedky, která považuje za úspěch to, že bývalý student nekončí na ulici, na drogách nebo ve vězení, se dá vyčíst také to, že předpokládaný úspěch v životě lidí v ústavech umístěných by byl bez zásahu ústavu velice nízký. Proto ač v oblastech sociálních kompetencí, vzdělání a zaměstnanosti lidé vycházejících z institucí ústavní výchovy zaostávají za průměrem lidí vyrůstajících ve funkčních rodinách, je to hlavně z důvodů jejich dispozic před umístěním v ústavu a proto již snížení tohoto rozdílu ústavy se dá považovat za úspěch.

IV ZÁVĚR

Mladým lidem po odchodu z institucionální péče hrozí určité riziko sociálního vyloučení už kvůli jejich psychologickým dispozicím, osobní historii a výjimečným podmínkám, v nichž vyrůstali. Tyto faktory ani sebelepší ústav nemůže vykompenzovat. Děti vycházející z ústavu se budou nejspíše potýkat s nedostatečnými společenskými kontakty a budou do jisté míry trpět psychologickými následky zkušenosti s dysfunkční/afunkční/neexistující rodinou. Nicméně by měl ústav dosáhnout toho, aby se zkušenost s trestní činností v průběhu pobytu v ústavu a po odchodu z něj nemnožila. Známé výzkumy sice poukazují na zvýšenou trestnou činnost u lidí vycházejících z ústavů náhradní výchovné péče oproti běžné populaci, ale zjištění z provedeného výzkumu naznačují, že spíše než přirozenými dispozicemi ke kriminalitě je to výsledkem nedostatečné následné péče umožňující plynulé začlenění do společnosti a následného selhání. Ač mívají tito lidé nízkou úroveň dosaženého vzdělání, motivace při odchodu bývá vysoká. Narážejí na nedostatečnou samostatnost, nerealistické představy o životě, které jsou příliš rychle konfrontovány s realitou bez možnosti na ni postupně navyknout a nedostatek možností finančně dostupného bydlení, které by jim umožnilo se osamostatnit a vyhnout se nutnosti návratu do prostředí původní rodiny.

Pro zvýšení šancí mladých lidí odcházejících z dětských domovů a výchovných ústavů na kvalitní život by se proto měl zřídit státem garantovaný systém následné péče usnadňující přechod do samostatného života a umožňující nacvičení všech potřebných dovedností pro fungování ve společnosti v chráněném prostředí před plným osamostatněním. Dostupnost takovéto důsledné péče by také zamezilo nutnosti návratu do nevhodného rodinného prostředí, které zapříčinilo sociálně patologický vývoj, kvůli kterému byl mladistvý umístěn do ústavní výchovné péče a recidivu tohoto procesu. Samotné zkoumané ústavy náhradní výchovné péče, jak se zdá, svou povinností poskytnutí podmínek k řádné výchově a zajištění podmínek nezbytných pro zdravý tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj svěřenců relativně úspěšně splňují pomocí přístupu k výchově přizpůsobenému potřebám dětí, širokou škálou mimoškolních aktivit, výchově k slušnosti a snahou podporovat je ve vzdělání i nabývání pracovních zkušeností.

POUŽITÁ LITERATURA

BERANOVÁ, E. *Analýza psychosociálních potřeb klientů v domě na půli cesty*. Diplomová práce. Brno: Masarykova Univerzita v Brně. Fakulta sociálních studií. Katedra psychologie, 2006. 82 s. Vedoucí práce prof. PhDr. Petr Macek, Csc.

BERGER, P. L., T. Luckmann. *Sociální konstrukce reality*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2001. ISBN 80-85959-46-1.

BETTNEROVÁ, B. et al. *Odvaha žít svůj život*. Hradec Králové: Konfrontace, 1995. ISBN 80-7178-042-3

CLAUSEN, J. A. *Socialization and Society*. Boston, USA: Little Brown and Company, 1968. Citováno dle *Wikipedia*. Socialization. [online]. [cit. 3.2.2011] Dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Socialization>.

COOLEY, C. H. *Human Nature and the Social Order*. New York: Scribner's, 1902. ISBN 978-0-87855-918-3.

ČERVENKA, K. *Není pasták jako pasták: Vhled do zkušenosti klientů preventivně výchovného zařízení*. Dizertační práce. Brno: Masarykova Univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociologie, 2008. 193 s. Školitel: doc. PhDr. Csaba Szaló, Ph.D.

ELIAS, N. *The Symbol Theory*. London, UK: Sage Publications, Ltd, 1995. ISBN 0-8039-8418-9.

Evropský sociální fond v ČR. *Krok do života I* [online]. c2010, poslední revize 22.4 2010. [cit. 2.2.2011] Dostupné na WWW: <http://www.esfcr.cz/projekty/krok-do-zivota-1>

FLICK, U. *A companion to qualitative research*. London: Sage, 2004. ISBN 0-7619-7374-5.

GJURIČOVÁ, Jitka. *Hodnocení systému péče o ohrožené děti. V zájmu dítěte, 2007*. [online]. Poslední revize 16.12.2008 [cit. 3.2.2011] Dostupný z WWW: <http://www.vzd.cz/node/9>

GOFFMAN, E. *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City, N.Y.: Anchor Books, 1961. ISBN 0-385-00016-2

GOFFMAN, E. *Stigma – Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-21-0.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-485-4.

Hodnocení systému péče o ohrožené děti. MVČR, 2007. III A, analytická část. [online]. [cit. 8.1.2011] Dostupný z WWW: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/prevence/mladez1016.html>

Charta Organizace spojených národů. [online]. [cit. 15.4.2011]. Dostupný z WWW: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojnych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>

JOHNOVÁ, M. *Standardy kvalit sociálních služeb*. Praha: MPSV, 2002. ISBN 8086552-23-3.

Jollie. *Boletice*. [online]. c2008, poslední revize 25.07.2008. [cit. 8.11.2010] Dostupný z WWW: <http://imarketa.sdeluje.cz/4301-boletice.html>

KLOKÁNEK. *Ústavní výchova*. [online]. [cit. 7.1.2011] Dostupný z WWW: <http://www.fod.cz/stranky/klokanek/pece.htm>

Legislativní divadlo. *Systém náhradní výchovy v ČR*. [online]. [cit. 8.1.2011] Dostupný z WWW: <http://legislativni-divadlo.webnode.cz/podporme-zmenu-/dokumenty/system/>

LOVASOVÁ, L. *Rodinné vztahy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., 2006. Dostupné na www: <http://www.viod.cz/editor/assets/download/publikace/rodinne%20vztahy.pdf>. [cit. 13.6.2011].

MATĚJČEK, Z. et al. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum, 1997. ISBN 80-85121-89-1.

MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Portál. Praha, 2004. ISBN 80-85282-83-6.

MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: Slon, 1995. ISBN 80-86850-08-7.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 1997. ISBN 80-85850-24-9.

PARSONS, T. *Working Papers in the Theory of Action*. Glencoe, USA: Free Press, 1953. ISBN 0-875154-269-2.

PONČÍKOVÁ, Eva *Socializace raně dospělých jedinců po odchodech z dětských domovů*. Brno: Masarykova Univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra speciální pedagogiky, 2006. 96 s. Vedoucí práce PhDr. Vojtová Věra, Ph.D.

RITZER, G. *Encyclopedia of Social Theory*. Thousand Oaks, USA: Sage, 2005. ISBN 0-7619-2611-9.

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o přijetí Úmluvy. *Úmluva o právech dítěte*.

Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2010. Praha: MPSV, 2011.

STREJČEK, J. *Shrnutí příspěvků Konference Problematika sociální inkluze mládeže vycházející z dětských domov*. Senát PČR: 11.05.2010. [online]. c2010, poslední revize 17.5.2010. [cit. 28.1.2011]. Dostupné na WWW: http://www.facebook.com/note.php?note_id=445887923134

ŠULOVÁ, L. *Náhradní rodinná péče a její úskalí* [online]. c2002 - 2010 [cit. 8.1.2011] Dostupné na WWW: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211&tmplid=45>

Ústav pro informace ve vzdělávání. *Výkonové ukazatele 2010/11 - Kapitola H*. [online]. c2011. [cit. 26.12.2011]. Dostupné z www: <http://www.uiv.cz/clanek/730/2123>

Výchovný ústav Ostrava-Hrabůvka. *Základní charakteristika zařízení* [online]. c2010 [cit. 28.1.2011] Dostupné na WWW: <http://www.vum.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=4>

VÝROST, J, I. Slaměník. *Sociální psychologie*. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, a.s., 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině a zákoně.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 109/2002 Sb., Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Předpis č. 218/2003 Sb., Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících.

Zákon č. 383/2005 Sb. upravující zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

10. revize Mezinárodní klasifikace nemoci: Duševní poruchy a poruchy chování. 1992. Ženeva/Praha: Světová zdravotnická organizace/Psychiatrické centrum.

ČLÁNKY Z INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

„Čeká nás přednáška na policii v Tachově“. *Dětský domov Čtyřlístek, Planá*. [online]. [cit 5.6.2011.]. Dostupné z WWW: <http://www.ddplana.cz/aktuality.htm>

„Dobeš chce přísnější ústavy pro dětské násilníky. Budou jako ty pro dospělé“. *MF DNES*. 6.12.2010. [online]. [cit 5.6.2011.]. Dostupné z WWW: http://zpravy.idnes.cz/dobes-chce-prisnejsi-ustavy-pro-detske-nasilniky-budou-jako-ty-pro-dospele-1ux-/domaci.aspx?c=A101206_190310_domaci_js

„Krok do života“. *Dětský domov Čtyřlístek, Planá*. [online]. c2010 [cit. 2.2.2011] Dostupné na WWW: <http://www.ddplana.cz/sance.htm>

„Minimum dětí z dětských domovů má vysokou školu“. *Prvnízpravy.cz*. [online] c2008, poslední revize 28.10.2010. [cit. 2.2.2011]. Dostupný z WWW: <http://www.prvni-zpravy.cz/zpravy/style=default/zpravy/z-domova/minimum-deti-z-detskych-domovu-ma-vysokou-skolu/>

„Ombudsman: Kontakt dítěte s rodinou nesmí být omezován“. [online]. *Hospodářské noviny*. c2007, poslední revize 14. 12. 2007. [cit. 7.1.2011]. Dostupný z WWW: <http://socialnirevue.cz/admin/plugins/mailtoafriend/mailfriend.php?itemid=356>

„Průzkum: Ze 171 dětí z dětského domova se dostane na VŠ pouze jedno“. *Novinky.cz*. [online]. c2010, poslední revize 21.10.2010. [cit 3.2.2011.]. Dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/veda-skoly/214644-pruzkum-ze-171-deti-z-detskeho-domova-se-dostane-na-vs-pouze-jedno.html>

„Slovník“. *Nadace Mateřská Naděje*. [online]. c2010. [cit. 8.1.2011]. Dostupný z WWW: <http://www.materska-nadeje.cz/slovník.htm>

„Systém náhradní výchovy v ČR“. *Legislativní divadlo*. [online]. [cit 5.6.2011.]. Dostupné z WWW: <http://legislativni-divadlo.webnode.cz/podporne-zmenu-dokumenty/system/>

„Zase zlobíš? Za trest pár měsíců neuvidíš rodiče“. *Hospodářské noviny*. c2007, poslední revize 14. 12. 2007. [online]. [cit 5.6.2011.]. Dostupné z WWW: <http://hn.ihned.cz/c1-22616920-zase-zlobis-za-trest-par-mesicu-neuvidis-rodice>

ODKAZY NA INTERNETOVÉ STRÁNKY

<http://www.agentka.cz/cz/nabidka/104687616/hamr-na-jezere-odborny-a-vychovatel-ka> - [cit. 27.1.2011]

http://dom-os.cz/poslani_a_cile/ - [cit. 27.1.2011]

<http://www.dumnapulicesty.cz/?page=prijeti> - [cit. 13.5.2011]

<http://muzydetem.cz/onas/> - [cit. 25.6.2011]

<http://muzydetem.cz/projekty/#znn> – [cit. 25.6.2011]

<http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialni-adaptabilita> - [cit. 28.12.2011]

<http://www.vum.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=4> - [cit. 13.5.2011]

<http://www.vunovarole.cz/koncept.php> - [cit.15.11.2011]

<http://www.zacniavytrvej.cz/> [cit. 12.11.2011]

JINÉ ZDROJE

Tištěný leták Dejme šanci dětem obdrženy na Veletrhu neziskových organizací 2011
v NTK 30.4.2011

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Okruh otázek pro pracovníky ústavů (Textový dokument)

**Příloha č. 2: Okruh otázek pro mladé lidi, kteří před nějakou dobou opustili
dětský domov nebo výchovný ústav (Textový dokument)**

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Okruh otázek pro pracovníky ústavů (Textový dokument)

ÚVOD

Shrnutí zájmu zjištění:

- Cílem práce je zjistit do jaké míry se daří dětským domovům a výchovným ústavům připravit své studenty na život mimo ústav
- Jaký je stav dětí v době příchodu do ústavu? Mají nějaké základy sociálních dovedností a soc. adaptability z domova (umějí vařit, řemeslné práce, mají hygienické a pracovní návyky), nebo je tomu učíte až v ústavu?
- Jakým způsobem s dětmi pracujete? Připravujete je na samostatný život a jak? (Např. uplatnění na trhu práce, bydlení, hospodaření s penězi, návštěvy úřadů, ale také třeba samostatnému kritickému myšlení, komunikačním dovednostem, atd.)
- Alespoň odhadem, jak se po odchodu z ústavu studenti uplatňují, do jaké míry zvládají dospělý život?

OTÁZKY

Charakteristika klientů/ústavu

Sledujete nějaké rozdíly mezi dětmi z různých prostředí? Projevuje se jejich zázemí (nebo také zkušenost z jiných ústavů) na jejich úsilí, povaze...?

Vzdělávací činnosti

Vede Váš ústav nějaké programy pro usnadnění začlenění chovanců do společnosti /projekt připravující chovance na odchod z ústavní výchovy? Například návštěva úřadu práce, plánování budoucnosti, vyhledávání zdravotní péče...

Trénujete nějak jejich:

- Komunikační dovednosti
- Schopnost jednat s úřady
- Schopnost navařit si
- Schopnost najít si zaměstnání
- Schopnost najít si bydlení
- Starost o domácnost
- Hospodaření s penězi
- Placení účtů

- ...

Učíte nějakým způsobem chovance: (Dle Vojtová 2008b: 70)

- samostatnému rozhodování
- kritickému myšlení
- jednání bez podléhání manipulacím
- rozvoji práce schopnosti
- rozvoji dovednosti práce v týmu
- posilování dovednosti tolerovat rozlišný názor
- posilování dovednosti respektovat vymezená pravidla

Mají chovanci možnost krátkodobých pracovních příležitostí během pobytu v ústavu?

Jaké možnosti vzdělání nabízíte svým chovancům? Dojíždějí na střední školy, mají širokou nabídku oborů?

Jakou s dětmi provádíte reedukační a resocializační činnost? Zabýváte se nějak tématy rodiny, problémů a selhávání, pomáháte dětem hledat řešení jejich problémů?

Jakým způsobem chovance podporujete v možnosti uplatnění se na trhu práce? Posílení samostatnosti a odpovědnosti? Pomáháte jim nějak budovat sociální kontakty?

Dle druhého bodu § 10 zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí je povinností obecního úřadu každé obce naplnit „předpoklady pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí“ pomocí různých mimoškolních aktivit. Jaké mají možnosti volnočasových aktivit chovanci ve Vašem ústavu?

Do jaké míry jsou do výchovy zapojeni rodiče dětí?

Výsledky/ Uplatnění

Jaké změny u chovanců nejčastěji zaznamenáváte během jejich pobytu v ústavu?

Jaké je uplatnění dětí vyrůstajících v dětských domovech a výchovných ústavech po jejich odchodu z ústavní péče?

Dle Vašich znalostí, vracejí se děti po ukončení docházky (pokud končí ústavní péči dovršením plnoletosti) většinou do rodin, nebo se osamostatňují?

Pokud se jedná o chovance bez rodiny – tedy např. sirotek, dítě, o nějž rodina nejeví žádný zájem, poskytuje mu ústav i po dosažení plnoletosti a opuštění ústavu jakoukoli podporu, ať už psychologickou, finanční, morální, pomoc s ubytováním...?

Dokázal(a) byste srovnat sociální dovednosti chovanců při příchodu do ústavu a při odchodu?

Mají chovanci nějaké pracovní návyky? Srovnání příchod a odchod.

Do jaké míry jsou chovanci schopni spolupracovat s vychovateli/mezi sebou?

Do jaké míry je možné si u nich získat autoritu?

Jakou máte zpětnou vazbu? Jakým způsobem ji získáváte? Jakým způsobem jsou programy stavěny tak, aby byly účinné? Jak posuzujete činnost ústavu?

Jaké mají chovanci praktické dovednosti – vaření, uklízení, řemeslné práce (údržba auta, zašívání oblečení, kutilství), hygienické návyky (myjí se, mají vyprané oblečení)?

Netušíte, jaké je uplatnění Vašich chovanců po jejich odchodu z ústavní péče? Nemáte nějaké zprávy/statistiky/odhady, jak dopadají?

Cílem výchovných ústavů je zmírňování rizika sociálního vyloučení či marginalizace dětí, které byly označeny za problémové. Do jaké míry Vám přijde dosažení tohoto cíle úspěšné?

Sledujete za posledních 5-10 let nějakou změnu – jak v tom, jaké přicházejí děti, tak v jejich práci, přístupu k chovancům, výsledcích?

Příloha č. 2: Okruh otázek pro polo-standardizovaný rozhovor s bývalými chovanci dětských domovů a výchovných ústavů (Textový dokument)

**rozhovor vést plynule, ne rigidním kladením otázek. U jednotlivých otázek neposkytovat možnosti odpovědi, ty slouží pouze pro probing či objasnění otázky a jako inspirace kategorií při analýze rozhovorů. Nemusí nezbytně zaznít všechny okruhy otázek, spíše co vyplyne z kontextu, raději nechat respondenta mluvit volně. Některé otázky jsou vhodné spíše pro děti z DD, potažmo děti sirotky či z rodin, které je zanedbávaly/odložily. Použít dle uvážení.*

jaké aktivity v ústavu Vám pomohli k Vašemu samostatnému rozhodování?
uplatnění – tedy práce a kvalifikace/vzdělání

- jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
- máte v současné chvíli nějaké zaměstnání?
 - o jakou má podobu? (stálé/příležitostné)
 - o kolik jste již vystřídal/a zaměstnání?

zvládnutí běžných životních situací + hospodaření s penězi

- bydlíte sám/sama, na internátě, s přáteli, s rodinou, na ulici, v instituci (dům na půli cesty)...?
- Jak se stravujete? (v jídelně/restauracích, kupuji polotovary, vaří mi partner/rodinný příslušník/spolubydlící, vařím si sám/sama)
- už jste někdy měl(a) potíže způsobené nezaplacením účtu (za telefon/elektřinu/plyn atd.)? Co je způsobilo – nedostatečný příjem, nedostatek peněz k dispozici v okamžik splatnosti, zapomenutí...
- stává se Vám někdy, že na konci měsíce už nemáte žádné peníze? Máte nějaké dluhy?
- jak jste vynaložil(a) s finanční částkou/věcnou pomocí, kterou jste obdržel(a) při odchodu z ústavu? (pouze pro chovance DD)³⁰
- připravovali Vás na tyto situace v ústavu, ve kterém jste pobýval(a)?

psychologická podpora

- pokud potřebujete s něčím pomoci/poradit, můžete se obrátit na zaměstnance ústavu, ve kterém jste pobýval/a?
 - o pokud byste potřeboval(a) půjčit peníze, obrátil(a) byste se na někoho z ústavu?
 - o pokud byste řešil(a) nějaké zásadní životní rozhodnutí/morální dilema -/--?
- máte někoho jiného, za kým můžete jít, když máte potíže?
- byl(a) jste za dobu svého pobytu v ústavu v péči odborníka/psychologa?
- Byla Vám při a po odchodu z ústavu poskytnuta dostatečná poradenská pomoc? (pomoc se zajištěním bydlení a práce, rady či východiska v tíživé životní situaci)

³⁰ „Mladistvému, jenž dosáhne zletilosti a odchází z dětského domova, je poskytnuta podle skutečné potřeby v době propuštění a podle kritérií interního řádu věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýše 15 000 Kč“ - PONČÍKOVÁ, Eva. *Socializace raně dospělých jedinců po odchodech z dětských domovů*. MU: Brno, 2006. Str. 54.

rodinné zázemí

- stýkáte se se svou rodinou? případně patříte do nějaké komunity, která by Vám rodinu nahrazovala? jaký je charakter Vašeho vztahu s nimi?

adaptabilita/vztah ke společnosti

- byl/a jste někdy trestně stíhán/a?
- máte kamarády?
- máte v současné době partnera?

zdravotní stav

- jste registrován(a) u praktického lékaře? zubaře? gynekologa?
- jak řešíte zdravotní problémy?

volný čas

- jak trávíte svůj volný čas?
- máte nějaké koníčky?
- domácí zvířata?
- pečujete o někoho?

cíle a motivace (převzato od Beranová 2006: 66)

- čeho byste chtěl(a) v životě dosáhnout?
- plány do budoucna
- co považujete za smysl svého života?

sebehodnocení (převzato od Beranová 2006: 66)

- cítíte se být v životě úspěšný/á?
- cítíte se být v životě spokojený/á?
- cítíte se být v životě samostatný/á?
- cítíte se být svou výchovou v ústavu nějakým způsobem postižený/á?
- máte pocit, že Vás v ústavu dostatečně připravili na život po odchodu z něj?

dílčí otázky

- měl ústav nějaký přípravný program nahrazující školu života?